

พระราชพงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา ฉบับตัวเขียน

เอกสารห้องพระสมุดวชิรญาณ*

อุบลศรี อรรถพันธ์

พระราชพงศาวดารเป็นการบันทึกเรื่องราวในอดีตซึ่งอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของราชสำนัก ในตอนต้นสมัยรัตนโกสินทร์มีการชำระพระราชพงศาวดารหลายครั้ง เพื่อให้ได้ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ที่สมบูรณ์ แต่ไม่รู้ว่าผู้อุปถัมภ์จะหวังผลสิ่งใด ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หรือพระราชพงศาวดารก็ย่อมมีคุณค่าในตัวเอง ซึ่งสะท้อนกลับให้เห็นอดีตในมุมมองกว้าง

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษา และสำรวจพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับตัวเขียน ซึ่งเห็นผลจากการชำระพระราชพงศาวดารในสมัยต่างๆ ว่ามีต้นฉบับอยู่ในห้องพระสมุดวชิรญาณจำนวนเท่าใด และต้นฉบับเหล่านั้นเขียนขึ้นในสมัยใดบ้าง เพื่อประโยชน์ในการศึกษาเรื่องการเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดาร ในการสำรวจจะใช้วิธีการศึกษา ลักษณะทั่วไปของพระราชพงศาวดารอย่างกว้างๆ แต่จะไม่วิเคราะห์

ลักษณะการเขียนรายละเอียด ความถูกต้องของเนื้อหา ตลอดจนการใช้หลักฐาน เพราะการศึกษาสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องซับซ้อน ที่ควรแยกศึกษาต่างหากออกเรื่องหนึ่ง และผู้สนใจเรื่องดังกล่าวจะศึกษาได้จากงานวิจัยของ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ เรื่อง "ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา"^๑ และเรื่อง "การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยอดีตและอนาคต"^๒ นอกจากนี้ ยังมีวิทยานิพนธ์ของ นาฎวิภา ชลิตานนท์ เรื่อง "วิวัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยโบราณจน

๑ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา (พระนคร : สมาคมสังคมนักศึกษาแห่งประเทศไทย, ๒๕๒๑), หน้า ๑-๖๓.

๒ นิธิ เอียวศรีวงศ์, "การศึกษาประวัติศาสตร์ไทย : อดีตและอนาคต" รวมบทความทางประวัติศาสตร์ ๑ (กรุงเทพฯ : ๒๕๒๓) หน้า ๑-๒๑.

* ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ ดร. แกมสุข นุ่มนนท์ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำปรึกษาในการเขียนบทความเรื่องนี้ และขอขอบพระคุณ เจ้าหน้าที่งานบริการหนังสือภาษาไทยรามทุกท่านที่ได้ช่วยเหลือให้ความสะดวกในการค้นคว้าเป็นอย่างดี ตลอดจน

ดงสมศรี
วารสาร
เมืองร้อย
อ
อยุธยา
๔ ๕ ๖
อกเป็นจ
วชิรญาณ
ภาษาโบ
งการท
สมุดวชิ
ห
มหาราช
๔
เมอ พ.ศ
พระบาท
สมเด็จพระ
๔
เพื่อสน
แต่สมเด็จพระ
พระสมค
สมเด็จพระ
๔
แปลบริ
จัดการ
หนังสือ
เล่ม ท
สมาชิก
๑ นาฎวิ
ศาสตร์
คน,
ศาสตร์
๔ ราชส
ศ พ.ศ
หลวง
หน้า ๔
๕ สมเด็จพระ
ดำน
ญาณ
สถาป
นกฎ

ดงสมิทรต้น โกลีนาทรตอนต้น รวมทั้งบทความในวารสาร และหนังสืออื่นๆ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์อีกหลายเล่ม

อนึ่ง เนื่องจากในปัจจุบัน พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับตัวเขียน และเอกสารโบราณต่างๆ ที่สำคัญออกเป็นจำนวนมาก ได้เก็บรักษาไว้ที่ห้องพระสมุดวชิรญาณ หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า งานบริการหนังสือภาษาโบราณซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งในหอสมุดแห่งชาติ จึงควรที่จะกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของห้องพระสมุดวชิรญาณด้วย

หอพระสมุดวชิรญาณ ตั้งขึ้นครั้งแรกในพระบรมมหาราชวัง ที่ห้องขนตา พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ โดยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นองค์ประธานเพื่อสนองพระมหากรุณาธิคุณ และเพื่อเฉลิมพระเกียรติแด่สมเด็จพระชนกนาถ จึงได้พระราชทานว่า "หอพระสมุดวชิรญาณ" ตามสมณนามาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หอพระสมุดวชิรญาณเปิดบริการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ มีคณะกรรมการสำหรับจัดการหอพระสมุดเรียกว่า "กรมสัมปทาธิก" สำหรับหนังสือสมุดหนังสือไทยที่พิมพ์ขายในเวลานั้น ๑๒๕ เล่ม หนังสือฝรั่ง ๑๔๔ เล่ม โดยมากเป็นหนังสือซึ่งสมาชิกแบ่งประทานมาจากห้องสมุดส่วนตัวพระองค์

๑ นาฎวิภา ชลิตานนท์, "วิวัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัย โบราณจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒),

๒ ราชสกุลวงศ์ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสนั่น บุษยศิริพันธ์ บจ. ภปร. ชั้น ๔ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๑๓), หน้า ๔๔-๖๕

๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานหอพระสมุด : หอพระมณเฑียรธรรม หอวชิรญาณ หอพุทธศาสนสังกะ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ พระอินทเบญญู (สระดำ วัดถ้ำ) ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๑๒), หน้า ๑๒-๓๐.

หอพระสมุดวชิรญาณดำเนินกิจการเรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๔๘ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ ให้รวม หอพระสมุดวชิรญาณ หอพระมณเฑียรธรรม และหอพุทธศาสนสังกะ เข้าด้วยกันเรียกว่า "หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร" "... เพื่อขยายหอพระสมุดวชิรญาณให้เป็นหอสมุดใหญ่สำหรับพระนคร ให้เป็นที่อาศัยแก่บรรดาประชาชนที่แสวงหาประโยชน์ต่างๆ อันพึงได้ในกาอ่านหนังสือ..."^๖ หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร เมื่อแรกตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาในปี ๒๔๕๗ จึงได้ย้ายมาอยู่ที่ตึกถาวรวัตถุริมถนนหน้าพระธาตุ

นอกจากหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครจะได้เอกสารประเภทกัมภีร์โบราณ สมุดไทย และหนังสือฉบับพิมพ์จากหอสมุดทั้งสามแห่งดังกล่าวแล้วยังมีพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการและบุคคลต่างๆ ได้ประทาน และมอบหนังสือโบราณที่เป็นตำรับ ตำราวิชาการ และเรื่องต่างๆ แก่หอพระสมุดเป็นจำนวนมาก และได้มีการคัดสำเนาหนังสือจากหอหลวงบางฉบับที่คณะกรรมการของหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครเห็นว่าควรมีไว้สำหรับหอพระสมุดอีกด้วย^๗ พร้อมทั้งรวมตู้พระธรรม, ศีลาจารึก หนังสือไทยฉบับตัวเขียน ประเภทจดหมายเหตุ ตำราวิชาการ วรรณคดีประวัติศาสตร์ที่กระจัดกระจายอยู่ตามเมืองต่างๆ เข้ามาเก็บรักษาไว้ ตลอดจนรวบรวมหนังสือหอหลวง ประเภทต่างๆ ที่กระจัดกระจาย เมื่อคราววอหอหลวงเพื่อสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พ.ศ. ๒๔๑๕ โดยใช้ทั้งรัชชข้อ และขอคัดลอกจากผู้ไม่ประสงค์จะขาย^๘ ทำให้ได้เอกสารหอหลวงบางส่วนกลับคืนมา

๖ แม้นมาศ ชวลิต, ประวัติหอสมุดแห่งชาติ (กรมศิลปากรจัดพิมพ์ เนื่องในงานพิชเช็ดหอสมุดแห่งชาติ ท้าวสุกรี วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๐๕), หน้า ๑๑.

๗ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "เรื่องหนังสือหอหลวง," นิตานโบราณคดี (ธนบุรี : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๓), หน้า ๑๓๒.

๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑-๑๓๐.

๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๐-๑๔๒ และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานหอพระสมุด, หน้า ๖๑-๖๒.

พินธุ
งเนื้อ
งานเน
เองหน
ยของ
กลืนห
ารศึกษ
ง ย
วิวัฒ
ราณอ
ในพระ
มศาสตร์
อดและ
รกฎาน
ง และ
ตลอด

หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ตั้งอยู่ที่ ตึกถาวรวัตถุจนถึง พ.ศ. ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ พระราชทานหนังสือ และตู้หนังสือ ในห้องพระสมุดส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มาเพิ่มเติมทำให้มีมทพอเก็บหนังสือ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึง โปรดฯ ให้จัด แยกหอพระสมุดสำหรับพระนครออกเป็นสองหอ คือ หอพระสมุดวชิรราช และหอพระสมุดวชิรญาณ โดย ย้ายหอพระสมุดวชิรญาณไปตั้งที่พระที่นั่งศิวโมกชพิมาน ในพระราชวังบวรสถานมงคล เป็นที่เก็บพระคัมภีร์ จดหมายเหตุของเก่า หนังสือตัวเขียน และจารการเก็บ ไว้ในตู้รัตนาลายทองของโบราณ และศิลาจารึกต่างๆ ส่วนหอพระสมุดวชิรราช ตั้งอยู่ที่ตึกถาวรวัตถุตามเดิม เป็นที่เก็บหนังสือตัวพิมพ์ และเป็นที่ตั้งตู้พิมพ์ หนังสือของหอพระสมุดด้วย^{๑๐} ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ และ พ.ศ. ๒๔๘๒ กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ได้โอน หนังสือจากหอหลวงที่อยู่ในกรมราชเลขาธิการ (คือ หนังสือที่กรมอาลักษณ์รักษาไว้แต่เดิม) ส่งมาให้หอพระสมุดวชิรญาณทั้งหมดเป็นสมุดฉบับตัวเขียนหลาย พันเล่ม^{๑๑} แต่เอกสารบางส่วนของหอพระสมุดวชิรญาณ ถูกทำลายไปเมื่อเกิดเพลิงไหม้ พระที่นั่งศิวโมกชพิมาน เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๓ ไฟได้ไหม้ตู้พระธรรมรัตนาลายทองที่เก็บสมุดข่อยไปหลายใบ และ เจ้าหน้าที่สามารถขนตู้พระธรรมรัตนาลายทองและหนังสือที่อยู่ในตู้ออกมาได้ประมาณ ๑๕ ตู้^{๑๒} นับว่าได้ช่วย รักษาเอกสารสำคัญแห่งชาติไว้ให้เหลือตกทอดมา หอพระสมุดวชิรญาณอยู่ที่พระที่นั่งศิวโมกชพิมาน ใน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๘ เมื่อ สร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติใหม่ ณ ท่าวาสุกรี^{๑๓} จึง ได้มีการย้ายหนังสือฉบับตัวเขียน และจารตลอดจน ฉบับตัวพิมพ์ จากหอสมุดทั้งสองแห่งมาเก็บไว้ที่อาคาร

๑๐ แม้นมาศ ชาลิต, ประวัติหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๒๐-๒๑
 ๑๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "เรื่องหนังสือหอหลวง," หน้า ๑๔๓.
 ๑๒ ดร. อมาตยกุล, "เมื่อวันไฟหอสมุดวชิรญาณ," สารคดี ทุ่งนารี (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๔๘๓-๔๘๑
 ๑๓ แม้นมาศ ชาลิต, ประวัติหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๕๔-๖๑.

หอสมุดแห่งชาติทั้งหมด โดยเฉพาะหนังสือโบราณ ประเภทตัวเขียน และจารเก็บไว้ที่หอพระสมุดวชิรญาณ ชั้นสองของอาคารหอสมุดแห่งชาติ ส่วนศิลาจารึก และ ตู้พระธรรมเก็บไว้ที่หอพระสมุดวชิรญาณ อาคารที่อยู่ด้านหลังหอสมุดแห่งชาติ

เอกสารโบราณในห้องพระสมุดวชิรญาณ

ประเภทที่เป็นใบลาน สมุดไทยดำ สมุดไทยขาว สมุดฝรั่งหรือ กระดาษฝรั่ง (คือ กระดาษที่ใช้กันใน ปัจจุบัน) กระดาษข่อย เป็นต้น จำนวนเอกสารของ หอพระสมุดวชิรญาณจากสถิติ ของงานบริการหนังสือ ภาษาโบราณที่ได้สำรวจในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ มีดังนี้ คือ			
สมุดไทย	๑๒๗๕๒	เล่ม	
ใบลาน	๒๕๒๕๒	กัมภีร์	๑๓๑๒
กระดาษสา	๑๐๘๑๐๔	ฉบับ	
กระดาษฝรั่ง	๕๐๓	ฉบับ	
ศิลาจารึก	๘๗	หลัก	
ตำนานจารึก	๑๐๘๘	ฉบับ	
คำอ่านจารึก	๒๖๘	ฉบับ	
ภาพถ่ายจารึก	๑๐๘๘	ภาพ	
จารึกที่อ่านและแปลแล้ว	๒๔๖	หลัก	
ตำนานจารึกที่คัดออกมาแล้ว	๓๔	ฉบับ	
ภาพพระบรม	๓๖	เล่ม	

ลักษณะเนื้อหาของเอกสารโบราณเหล่านี้ มีหลาย ประเภท เช่น ศาสนา วรรณคดี ตำนานประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ยุทธศาสตร์ ศัพทศาสตร์ อาธรรมพจน์ศาสตร์ ศิลปศาสตร์ นาฏศาสตร์ ราชศาสตร์ ตำราพระราชพิธี เวชศาสตร์ ตำราเบ็ดเตล็ด โหราศาสตร์ ดาราศาสตร์ เลขวิชา โฉวาท ธรรมศาสตร์ อักษรศาสตร์ จดหมายเหตุ และพงศาวดาร^{๑๔}

พงศาวดารฉบับตัวเขียน พงศาวดารฉบับตัวเขียน ในห้องสมุดวชิรญาณ เป็นเอกสารที่ได้มาจาก หอหลวงบ้าง ได้รับมอบจาก พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และบุคคลต่างๆ บ้าง หอพระสมุดวชิรญาณ คัดหรือซื้อไว้มาก เอกสารประเภทพงศาวดาร

๑๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานหอพระสมุด, หน้า ๑๖-๘๔.

ที่เป็นส
 แคว้น
 ลายมอ
 มากจะ
 ทงศา
 ครงศา
 พระบา
 พระบา
 -ท.ศ.
 ๕ มพระ
 ในบท
 ศรีอยุธยา
 พระสม
 อยุธยา
 นจดเบ
 มลแตก
 ทงศา
 พระมห
 ครงศรี
 ศาสตร์
 คว้าใ
 ของระ
 หลักฐา
 ทงศา
 ศนฉบับ
 ฉบับที่
 อาลก
 ครงศา
 ครงศา
 ครงศา
 ครงศา

โอโบราณ
วชิรญาณ
ริก และ
ซึ่งเป็น
ณ มีทั้ง
ชาว สมค
ใช้กันใ
กสารขอ
รหนังสือ
ดังนี้
๑๓๒
าน มหาล
เวศศาสตร์
พนธ์ศาสตร์
พระราช
าราศาสตร์
จดหมาย
ารณีย์
ที่เค็มมา
วงสาม
เวทวิช
าร มี
ราชาน

ที่เป็นสมุดไทยคำ สมุดไทยขาว สมุดฝรั่ง และใบลาน แต่ส่วนใหญ่จะเป็นสมุดไทย เขียนตัวอักษรไทย มีทั้งลายมือครึ่งกรุงศรีอยุธยา ธนบุรี แต่มีจำนวนน้อย ส่วนมากจะเป็นลายมือสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพราะพงศาวดารส่วนใหญ่ชำระแต่ง หรือแปลขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์แทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ถึงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๒๕ - พ.ศ. ๒๔๑๑) และเนื่องจากในห้องพระสมุดวชิรญาณมีพระราชพงศาวดารของเมืองต่างๆ จำนวนมากด้วยกัน ในบทความนี้ จึงศึกษาเฉพาะพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับตามพิศดารที่มต้นฉบับตัวเขียน ในห้องพระสมุดนี้ทั้งหมด และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาความย่อบางฉบับ เพื่อศึกษาว่า พงศาวดารเหล่านี้จัดเป็นชุดหรือฉบับใดบ้าง แต่งขึ้นเมื่อใด และมีข้อมูลแตกต่างไปจากข้อมูลในฉบับพิมพ์อย่างไร

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา หมายถึง พงศาวดารที่มีเนื้อความส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวของพระมหากษัตริย์ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา ไม่มีหลักฐานปรากฏว่าการเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารเริ่มขึ้นเมื่อใด แต่อาจสันนิษฐานได้ว่าในราชสำนักยุคต้นอยุธยาคงมีการบันทึกเรื่องราวของราชวงศ์ ในรูปแบบของพงศาวดารแล้ว เพราะมีหลักฐานที่เขียนขึ้นร่วมสมัยกับอยุธยา กล่าวอ้างอิงถึงพงศาวดารเก่าๆ หลายเล่ม

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ตัวเขียน ที่มีต้นฉบับอยู่ในปัจจุบัน อาจจะเป็นฉบับที่คัดลอกจากฉบับที่ยังเหลืออยู่ ตามหัวเมืองต่างๆ หรือตามวัด หรืออาจถูกรวบรวมชำระขึ้นใหม่ในสมัยธนบุรี และตอนต้นรัตนโกสินทร์ โดยอาศัยข้อมูลและเอกสารที่เหลือคัดลอกมาจากสมัยอยุธยา แต่ไม่ได้หมายความว่าพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ถูกแต่งเรื่องหรือเขียนขึ้นใหม่ทั้งหมดโดยคนในต้นรัตนโกสินทร์ เพราะจะยังมีพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๑๖ และฉบับจำลอง ๑๑๔๕ ซึ่งเป็น

ฉบับความพิศดารเหลืออยู่ และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับจำลองทั้งสองฉบับนี้อาจคัดลอกมาจากต้นฉบับที่เหลือตกทอดมาจากสมัยอยุธยาก็เป็นได้ เนื้อความของพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับต่างๆ ที่เหลืออยู่ไม่สมบูรณ์นัก กล่าวถึงเหตุการณ์ย้อนหลังไปถึง จ.ศ. ๖๘๖ (พ.ศ. ๑๘๖๓) ซึ่งเป็นเวลาก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยา และมีก็จะกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนเสียกรุงศรีอยุธยา การก่อกองราชและการรวบรวมพระราชอาณาจักรของพระเจ้าตากสินตลอดจนเรื่องราวในสมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ ด้วย อย่างไรก็ตามในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ พระราชพงศาวดารที่ได้ชำระและเรียบเรียงขึ้นใหม่ก็สูญหายไปเช่นกัน โดยเฉพาะเมื่อคราวเกิดการยกยอกหนังสือหอหลวงขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และหอพระสมุดวชิรญาณได้ขอหนังสือหอหลวงเหล่านี้ กลับเข้าหอพระสมุดดังกล่าวแล้ว และในจำนวนนี้มีพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา รวมอยู่ด้วยประมาณ ๑๐๖ เล่ม^{๑๕} ในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ และ พ.ศ. ๒๔๕๒ กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ก็ได้มอบเอกสารของกรมราชเลขาธิการบางส่วนให้กับหอพระสมุดวชิรญาณ ซึ่งมีพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหอหลวง ๘๖ เล่ม สมุดไทย^{๑๖} ในปัจจุบัน พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่หอพระสมุดวชิรญาณรวบรวมไว้ได้ มีทั้งหมด ๑๒๖ เล่ม สมุดไทย กับ ๑๑๑ ผูก (พระราชพงศาวดารที่จารลงบนใบลานแล้วนำมาร้อยรวมเป็นผูกเดียวกัน เช่นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) มี ๑๑ ผูก) ซึ่งอาจจะแยกประเภทพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาตามลักษณะเนื้อความ และ จำนวนการแต่งได้ดังนี้ คือ

- พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ประเภทความพิศดาร มี ๒๔๘ เล่ม
- พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ประเภทความย่อหรือสังเขปมี ๓๑ เล่ม

๑๕ ตำรวจจากบัญชี พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม ๑-๓ ของงานบรรณการหนังสือภาษาไทยโบราณ ๑๖ เรื่องเดียวกัน

พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ประเภทคัมภีร์โบราณ
มี ๑๗ ผูก

พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ประเภทเทศนาอักษร
โดยสังเขปมี ๕ เล่ม

พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ประเภทคำให้การ
ขุนหลวงหาวัดมี ๓๐ เล่ม

พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ประเภทคำกลอนมี
๒ เล่ม

พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ประเภทคำถาม-คำ
ตอบมี ๖ เล่ม^{๑๗}

การเก็บรักษาพระราชพงศาวดาร แต่เดิมนั้น
อาจสันนิษฐานได้ว่า ถ้าเป็นพระราชพงศาวดารฉบับ
ความเดียวกัน ก็จะเก็บเรียงตามเล่ม มัดไว้รวมกันเป็น
ชุดๆ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหนึ่งๆ
อาจมากกว่าสองชุดขึ้นไป เพราะอย่างน้อยก็ต้องมี
ฉบับร่าง ซึ่งมีจะเขียนในสมุดไทยดำเส้นดินสอขาว
เพื่อใช้เป็นแบบ ที่เจ้าหน้าที่กรมอาลักษณ์จะคัดลงใน
ฉบับทรงหรือฉบับหลวง ซึ่งส่วนมากจะเขียนด้วยเส้น
รง ลงในสมุดไทยดำ นอกจากนี้ อาจจะมีการคัดลอก
หรือสำเนาไว้อีกหลายชุด และชุดที่คัดลอกนี้ หมาย
เลขประจำเล่มอาจจะเปลี่ยนแปลงผิดไปจากต้นฉบับ
คือหมายความว่า ในเล่มที่มีเลขที่เหมือนกัน แต่เนื้อ
ความในเล่มอาจจะไม่เหมือนกันกับต้นฉบับที่คัดลอกมา
ก็ได้

อย่างไรก็ตาม การคัดลอกพระราชพงศาวดาร
บางครั้งก็ยังคงคัดหมายเลขและเนื้อหาตรงกันกับ พระ
ราชพงศาวดารที่เป็นต้นฉบับ การที่พระราชพงศาว
ดารกรุงศรีอยุธยาหลายฉบับและหลายชุดนี้ ถ้าหาก
พระราชพงศาวดารฉบับต่างๆ ถูกคละปนกันไป ก็จะ
เกิดความยากลำบากในการจัดแยกฉบับ หรือชุด ให้ถูก
ต้องตามเดิม การสับเปลี่ยนชุดอาจจะเกิดขึ้นได้ เพราะ
เนื้อความในแต่ละฉบับ บางตอนคล้ายคลึงกันมาก โดยเฉพาะ
เฉพาะเหตุการณ์ในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นเมื่อ
พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเกิดสูญหายไปจากหอหลวง

๑๗ เรื่องเดียวกัน

แม้จะได้พระราชพงศาวดารบางส่วนกลับคืนมา
จัดพระราชพงศาวดารให้เข้าชุด ครบถูกต้องเหมือน
เดิมนั้นเป็นไปได้ยาก เนื่องจากอาจมีพระราชพงศา
วดารบางเล่ม ในฉบับหรือชุดนั้นสูญหายไป หรือชำรุด
ขาด หรือลบเลือน ซึ่งยากแก่การตรวจสอบ และลง
ความเห็นว่า พระราชพงศาวดารที่ได้อีกมาเล่มนั้น
ควรจัดอยู่ในพระราชพงศาวดารฉบับใด หรือชุดใด
เพราะพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา มีหลายฉบับ
ด้วยกัน เช่น พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่แคว
้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระราชพงศาวดารกรุงศรี
อยุธยาที่ชำระหรือเขียนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระราชพงศาวดารอยุธยาที่ชำระ
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดัง
จะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่แต่งขึ้น
ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีต้นฉบับตัวเขียนที่คัดลอก
ต่อกันมา เหลืออยู่ในห้องพระสมุดวชิรญาณ ขณะนี้
ฉบับ คือ

๑. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหอ
พระสมุดวชิรญาณ : เลขที่ ๒๒๒,๒/ก.๑๐๔ จ.ศ.
๘๐๑-๘๐๓ และเลขที่ ๒๒๓,๒/ก.๑๒๕ จ.ศ. ๘๔๕
๒. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ
๑๐๔๒
๓. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ
จำลอง จ.ศ. ๑๑๓๖

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหอ
พระสมุดวชิรญาณ : เลขที่ ๒๒๒,๒/ก.๑๐๔จ.ศ.
๘๐๑-๘๐๓ และเลขที่ ๒๒๓,๒/ก.๑๒๕ จ.ศ. ๘๔๕

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหอพระ
สมุดวชิรญาณ เป็นพระราชพงศาวดารประเภท
เนื้อความพิสดาร ชุดเดิมไม่ทราบว่ามีจำนวนกี่เล่ม
มีต้นฉบับตัวเขียนอยู่ในห้องพระสมุดวชิรญาณ อยู่
๒ เล่มสมุดไทย^{๑๘} มีลักษณะเป็นสมุดไทยดำ เขียนด้วย

๑๘ ได้แก่ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่มเลขที่ ๒๒๒
และเลขที่ ๒๒๓ ที่ปรากฏในบัญชีรายชื่อพงศาวดาร
กรุงศรีอยุธยาความพิสดาร เล่ม ๒ ของงานบริการ
ภาษาโบราณ

กษัตริย์ไทย
ก. ๑๐๔ จ
จ.ศ. ๘๔๕
คือว่าพระ
และพระร
พร
มี นาย
สมเด็จพระ
พิมพ์เผยแพร่
๒๐
๒๕๒๐-
พงศาวดาร
๒๕๒๑
เขื่อนวชิรา
ราชพงศา
เข้าใจว่า
กษัตริย์
พระราชพ
และแปล
กษัตริ
กษณะกา
เลขที่ ๒
พงศา
บริการ
เล่ม ข
จุลศักร
เป็น พ.
Micha
A Los
the Sia
นริ ๑๐
ราชพง
แห่งประ

อักษรไทยเส้นตรง และเส้นดินสอขาว คือเลขที่ ๒๒๒,๒/
 ก. ๑๐๔ จ.ศ. ๘๐๑-๘๐๓ และเลขที่ ๒๒๓,๒/ก. ๑๒๕
 จ.ศ. ๘๔๕^{๑๕} ซึ่งต่อไปจะเรียกพระราชพงศาวดารทั้ง
 สองว่าพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเลขที่ ๒๒๒
 และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เลขที่ ๒๒๓

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เลขที่ ๒๒๓
 มีหลายฉบับ มีฉบับที่หอสมุดพระ-
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ เลขที่ ๒๒๓
 พิมพ์เผยแพร่แล้วในวารสารสยามสมาคม เมื่อ พ.ศ.
 ๒๕๒๐^{๒๐} จึงเป็นที่รู้จักกันในนามของ “พระราช-
 พงศาวดารฉบับ ไมเคิล วิกเคอรี”^{๒๑} ต่อมาในปี พ.ศ.
 ๒๕๒๑^{๒๑} ขณะทูลเชิญคนกว้าขอมูลเพื่อประกอบการ
 เขียนวิทยานิพนธ์ที่หอพระสมุดวชิรญาณ ได้พบพระ-
 ราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเลขที่ ๒๒๒ ซึ่งมี ๒๘ หน้า
 เขาใจว่าจะเป็นพงศาวดารชุดเดี่ยว หรือเล่มเดียวกัน
 กับพงศาวดารเลขที่ ๒๒๓ แต่ได้ขาดออกจากกัน เพราะ
 พระราชพงศาวดารเล่มเลขที่ ๒๒๒ นั้นชำรุดมาก หน้า
 คนและปลายขาด อักษรค่อนข้างลบเลือน อย่างไรก็
 ตาม พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาทั้งสองเล่มมี
 ลักษณะการเขียน ตัวสะกด และสำนวนภาษาที่เก่ามาก

เลขที่ ๒๒๒ และเลขที่ ๒๒๓ หมายถึง เลขลำดับในบัญชี
 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาความพิสดาร เล่ม ๒ ของงาน
 บริการหนังสือภาษาโบราณ
 ๒/ก. ๑๐๔ และ ๒/ก. ๑๒๕ หมายถึง เลขประจำ
 เล่ม ของพงศาวดารในบัญชีเก่าของหอพระสมุดวชิรญาณ
 จ.ศ. ๘๐๑-๘๐๓ และ จ.ศ. ๘๔๕ หมายถึง
 จุลศักราชที่ปรากฏในเล่ม สำหรับจุลศักราชนั้นจะทำ
 เป็น พ.ศ. ให้เอา ๑๑๘๑ บวก.

Michael Vickery, "The 2/k 125 Fragment,
 A Lost Chronicle of Ayutthaya," *Journal of
 the Siam Society*. 65, Pt.1 (Jan, 1977) : 24-26
 นิธิ เอียวศรีวงศ์ ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระ-
 ราชพงศาวดารอยุธยา (พระนคร : สยามสังคมศาสตร์
 แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๑) หน้า ๔-๕

เหมือนกัน^{๒๒} โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เนื้อความจะต่อเนื่อง
 กันทั้งในด้านหน้าและด้านหลัง^{๒๓}

นาย Michael Vickery สันนิษฐานว่า พระ-
 ราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เลขที่ ๒๒๓ เขียนขึ้นก่อน
 รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หรืออย่างน้อยก็
 ก่อนหน้าที่จะมีการปฏิรูปการปกครอง ในรัชสมัย
 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ^{๒๔}

เนื้อความของพระราชพงศาวดารทั้งสองเล่มนี้
 แตกต่างไปจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ
 อื่นๆ เช่น กล่าวถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ขณะ
 ทัดราชพระยศเป็นพระรามศวรมหาอุปราช ไม่ได้เสด็จ
 ไปประทับอยู่ที่เมืองพิษณุโลก แต่ยังคงประทับอยู่ที่
 กรุงศรีอยุธยานั่นเอง นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์
 ถิ่นที่เศรษฐกิจ ระหว่างอยุธยา และพิษณุโลก การ
 ขยายอิทธิพลของกรุงศรีอยุธยาขึ้นไปทางหัวเมืองใน
 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ข้อความในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
 เลขที่ ๒๒๓ ยังกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับ
 เขมร ก่อนข้างละเอียดย เช่น ความพยายามของพระยา
 ยาศิขของเขมร ในการกอบกู้เอกราช เพื่อให้พระนเรศวร
 หลวงเป็นอิสระจากไทย และกล่าวถึงความสัมพันธ์
 ระหว่างอยุธยา กับหัวเมืองทางเหนือ เช่น พิษณุโลก
 สุโขทัย สวรรคโลก กำแพงเพชร และเมืองน่านอีกด้วย

๒๒ เช่นใช้คำว่าพรญา, ญา = พระยา, อยู = อยู่, ใบาย,
 ไบ = ไป, ทง = ทัง, ก = ก็, ดอย = ด้าย, ปอง = ปวง
 และใช้ ๒ แทน ยมก (๓) ฯลฯ เป็นต้น ส่วนในด้าน
 สำนวนภาษาที่เก่ามากเช่น "...อันตพันนพราชเทวี-
 ทูลแต่พระบรมราชาธิราชเจ้าดอจย้อมทองคำ แม่นางษาข้า
 มาดา และขอชอให้..." และ "...ขุนนครไชยท้าว
 พรญาทั้งหลายกลาดดอมาข้าศึกแรงได้ใจวางใหญ่มา..."
 ดู พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเลขที่ ๒๒๒ และ
 Michael Vickery, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖

๒๓ สมุดไทยคำลักษณะเป็นกระดาษแผ่นยาวพับกลับไปกลับ
 มา เมื่อเขียนด้านหน้าหรือด้านแรกหมดแล้วก็พลิกกลับไป
 ไปเขียนด้านหลัง หรือด้านหลังของสมุดไทยคำ

๒๔ Michael Vickery, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑-๕๕

อนึ่งผู้เขียนมีความเห็นว่า นอกจากพระราชพงศาวดารทั้งสองเล่มนั้นจะเป็นพระราชพงศาวดารฉบับความพิสดารชุดเดียวกัน หรืออาจจะเป็นเล่มเดียวกันแล้วพระราชพงศาวดารทั้งสองเล่มนี้เป็นสมบัติเดิมของหอพระสมุดวชิรญาณ หอพระสมุดวชิรญาณอาจจะได้พระราชพงศาวดารฉบับนี้มาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๔-๒๔๔๘ คือสมัยที่หอพระสมุดวชิรญาณยังไม่ได้ร่วมกับหอพระมณฑลเทศาภิบาล และหอพุทธศาสนสังฆะ และจากการสำรวจบัญชีเอกสารประเภทพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาทั้งหมดพบว่า เอกสารประเภทนี้ส่วนใหญ่ หอพระสมุดวชิรญาณซื้อหรือได้รับมอบจากบุคคลต่างๆ แต่ที่เป็นสมบัติเดิมของหอพระสมุดวชิรญาณมีน้อยคือ ๑๕ เล่มสมุดไทยเท่านั้น ดังนั้นเพื่อเป็นเกียรติแก่หอพระสมุดวชิรญาณ ทรวรรวมและเก็บรักษาพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาส่วนที่เหลือทั้งสองเล่มนี้ ให้ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันจึงให้ชื่อ พระราชพงศาวดารฉบับนี้ว่า "พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ"

๒. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ จ.ศ. ๑๐๔๒

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ จ.ศ. ๑๐๔๒ หรือเรียกว่าพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอุทิศรัตนดี เป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับความย่อหรือความสังเขป พระยาปริยัติธรรมชาดา (แพ ตาละดักขณ์ เปரியู) เมื่อครั้งยังเป็นหลวงประเสริฐอุทิศรัตนดี เป็นผู้พบและนำมามอบให้หอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ คณะกรรมการหอพระสมุดจึงให้เรียกชื่อว่า "พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอุทิศรัตนดี" เพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้มอบ^{๒๕}

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับความย่อหรือสังเขปนี้ มีต้นฉบับตัวเขียนอยู่ในห้องพระสมุดวชิรญาณ ๕ ฉบับ คือ

๒๕ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอุทิศรัตนดี, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๐.

๑. ฉบับที่เขียนขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอุทิศรัตนดี เป็นผู้มอบให้ดังกล่าวแล้ว

๒. ฉบับหลวงที่เขียนขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสมมตอมรินทร์เป็นผู้ประทานให้หอพระสมุดวชิรญาณ

๓. ฉบับหลวงที่เขียนขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ จ.ศ. ๑๑๓๖ (พ.ศ. ๒๓๑๓) มี ๒ เล่ม สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณเป็นผู้จำลอง และอริยวงศาคตญาณเป็นผู้ตรวจทาน

๔. ฉบับที่เขียนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อ จ.ศ. ๑๑๔๕ (พ.ศ. ๒๓๒๒) นายชุ่มเป็นผู้เขียนเนื้อความเหมือนฉบับแรก ผิดกันเล็กน้อยในตอนท้าย ในฉบับนี้มีข้อความเพิ่มขึ้นอีกสองบรรทัดโดยระบุชื่อ ผู้คัดลอก และวัน เดือนปีที่คัดลอก พระราชพงศาวดารฉบับนี้ คุณหญิงปัทมาภานุประดิษฐมหาดไทยเป็นผู้มอบให้หอสมุดแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๔๕๖ ปัจจุบันอยู่ในตู้แสดงเอกสารของห้องพระสมุดวชิรญาณ คือ ก.ห.ช. ตู้ พ. ๓๓.

๕. ฉบับหลวง ซึ่งกรมเลขาธิการ คณะรัฐมนตรีมอบให้หอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ งานบริการหนังสือภาษาโบราณจัดไว้ในบัญชีจดหมายเหตุ สุโขทัย และกรุงศรีอยุธยาเรียกชื่อว่า พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เรื่องลำดับศักราช สมัยอยุธยา เล่ม ๒๕ แต่เนื่องจากพระราชพงศาวดารเล่มนี้มีบานพับขึ้นต้น และความจบในตอนท้าย เหมือนพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐทุกอย่าง และยังเห็นเอกสารที่กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ได้โอนมาที่กรมราชเลขาธิการ ดังนั้นจึงอาจจะเรียกพระราชพงศาวดารฉบับนี้ได้ว่า "พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับความย่อฉบับหลวง"

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ความย่อฉบับนี้ฉบับดั้งเดิม เขียนใน พ.ศ. ๒๒๒๓ รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยใช้หลักฐานต่างๆ ในที่จดบันทึกคือเอกสารทางราชการต่างๆ กฎหมาย จดหมายเหตุโทร และพระราชพงศาวดารเก่า เป็น

เป็น
พระ
และสร้าง
คัมภีร์
ลึกลับ
ไปในทำ
ที่ๆ เช่น
-
-
-
-
ของนัก
นี
ฉบับ จ.
ฉบับ พ
ฉบับใน
ฉบับ จ
การสอบ
พระจะ
ราชพงศ
ตอนต้น
๑๐๔๒ มาก
ประมาณ ๖
๓.
กล่าว จ.
พระ
พ.ศ. ๑๑๓๖
ความเก่า
ฉบับความ
ฉบับคว
หอพระ
ดัดย
ประสม
๒๕๐๖),

เนื้อหาของพระราชพงศาวดาร เริ่มตั้งแต่
สร้างพระพุทธรูป พระเจ้าแพนเซ็ง เมื่อ จ.ศ. ๖๘๖
และสร้างกรุงศรีอยุธยา เมื่อ จ.ศ. ๗๑๒ และความ
ดำเนินเรื่อยมาจนถึงสมัยสมเด็จพระนเรศวร

ลักษณะการบันทึกข้อความส่วนใหญ่ เน้นหนัก
ไปในทำนองปมโหร ลงวัน เดือน ปี เหตุการณ์อย่าง
สั้นๆ เช่น

- ศักราช ๘๑๑ กุณศก แต่งทัพให้ไปเอาเมือง
มะละกา
- ศักราช ๘๑๖ มะเมยศก เสด็จไปเอาเมือง
เขลียง

ข้อความบางตอน ยังแสดงให้เห็นถึงความเชื่อ
ของคนไทย เกี่ยวกับโชคกลาง และปรากฏการณ์ต่างๆ
เนื่องจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาความ
ก่อนปี จ.ศ. ๑๐๔๒ นี้ มีการคัดลอกต่อกันมาหลาย
ฉบับ ทั้งสมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ประกอบกับมี
ต้นฉบับในห้องสมุดวชิรญาณที่เป็นฉบับหลวงถึง ๓
ฉบับ จึงสันนิษฐานได้ว่า อาจถูกใช้เป็นเอกสารใน
การสอบชำระพระราชพงศาวดาร ในสมัยต่อมาด้วย
เพราะจะเห็นว่า ข้อความตอนสมัยต้นอยุธยาในพระ-
ราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับต่างๆ ที่ชำระในสมัย
ตอนรัตนโกสินทร์ จะคล้ายกับข้อความในฉบับ จ.ศ.
๑๐๔๒ มาก ผิดกันแต่ที่ ปีศักราช ซึ่งต่างกันมาก
ประมาณ ๖-๒๑ ปี ส่วนเหตุการณ์จะเหมือนกัน

๓. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ
จำลอง จ.ศ. ๑๑๓๖

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับจำลอง
จ.ศ. ๑๑๓๖ เรียกออกชอหนึ่งว่า "พระราชพงศาวดาร
สามแก้ว ต้นฉบับหลวงเขียนครั้งกรุงธนบุรี"^{๒๖} เป็น
ฉบับความพิสดาร ค้อมเนื้อหา หรืออธิบายความละเอียด
กว่าฉบับความย่อ หรือความสังเขป มีต้นฉบับอยู่ใน
หอพระสมุดวชิรญาณ เพียงเล่มเดียวคือเล่ม ๓ นาย
ถวัลย์ รัชยา (กองแก้ว มานิตยกุล) เป็นผู้มอบให้
ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา
๒๕๐๖), หน้า ๑๓๓-๑๗๔.

หอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕^{๒๗} จึงไม่อาจ
ทราบได้ว่า พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ
จำลอง จ.ศ. ๑๑๓๖ นี้ มีก่อกำเนิดไทย และเนื้อหา
ขั้นต้นหรือลงท้ายอย่างไร

เนื้อหาของต้นฉบับตัวเขียน เล่ม ๓ ทยอย
กล่าวถึงเหตุการณ์ ในปลายรัชสมัยสมเด็จพระมหา-
จักรพรรดิ เริ่มต้นที่ พระเจ้าล้านช้าง ส่งพระแก้วฟ้า
กินมา จนถึงสมัยสมเด็จพระมหินทราธิราช จ.ศ. ๘๑๑
(พ.ศ. ๒๑๑๒) เมื่อพระเจ้าหงสาวดี ยกกองทัพมาตีกรุง
ศรีอยุธยา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง-
ราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าพระราชพงศาวดารฉบับ
นี้ เขียนขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าบรมโกศ เพราะสำนวน
ที่แต่งเป็นสำนวนครั้งกรุงเก่า^{๒๘} เนื้อความคล้ายฉบับ
หลวงประเสริฐ ตั้งแต่ปี จ.ศ. ๑๑๓๖ เป็นฉบับความ
พิสดาร และฉบับหลวงประเสริฐ เป็นฉบับความสังเขป
ส่วนปีที่ศักราชที่ปรากฏในเล่ม ก็ยังตรงกันอยู่ จึงอาจ
จะกล่าวได้ว่า ปีศักราชในพระราชพงศาวดารฉบับอื่นๆ
เริ่มคลาดเคลื่อน เมื่อมีการชำระพระราชพงศาวดาร
ครั้งธนบุรี หรือ รัตนโกสินทร์เอง และพระราชพง-
ศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ กับฉบับ จ.ศ. ๑๑๓๖ นี้
ได้ใช้เป็นหลักในการชำระพระราชพงศาวดาร สมัย
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก^{๒๙} ด้วย

พระราชพงศาวดารอยุธยาที่ชำระหรือเขียน
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา-
โลก

มีต้นฉบับตัวเขียนอยู่ในห้องพระสมุดวชิรญาณ
ขณะนั้น ๔ ฉบับ คือ

๑. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ
จำลอง จ.ศ. ๑๑๔๕
๒. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ
จ.ศ. ๑๑๕๓

๒๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๕.
๒๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๖.
๒๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗.

๓. พระราชพงศาวดาร ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน

๔. พระราชพงศาวดารกรุงสยาม

๑. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๔๕

ฉบับนี้เป็นพระราชพงศาวดารฉบับความพิศดาร มีต้นฉบับ ตัวเขียนอยู่ในห้องพระสมุดวชิรญาณ อยู่ ๒ เล่ม สมุดไทย คือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม ๖-๗ เลขที่ ๒๑๖^{๓๐} และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม ๘ เลขที่ ๒๑๗^{๓๑}

เนื้อความกล่าวถึงเรื่องราวในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเล่มหนึ่ง และกล่าวถึงรัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาอีกเล่มหนึ่ง พระราชพงศาวดารทั้งสองเล่ม อาจจะถูกคัดลอกมาจากต้นฉบับ กรุงธนบุรี หรือกรุงศรีอยุธยา เพราะในบานแผ่นฉบับนี้ที่กินเวลาและอาลักษณ์จำลองไว้ด้วย คือนายศรีและนายทองอยู่

สำหรับอาลักษณ์ที่ชื่อนายทองอยู่ อาจจะเป็นคนเดียวกับสมเด็จพระวันรัต วัดบางว่าใหญ่ ในสมัยกรุงธนบุรี ต่อมามีความผิดมหันต์เกี่ยวกับศาสนาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ จึงโปรดฯ ให้สึกออกเป็นฆราวาส และโปรดฯ ตั้งให้เป็น หลวงอนุชิตพิทักษ์ รับราชการในกรมมหาดไทย^{๓๒} และต่อมาโปรดฯ แต่งตั้งให้เป็นพระยาพจนานิพนธ์ ช่วยราชการในกรมราชบัณฑิต^{๓๓}

นอกจากนี้ ในเนื้อความตอนกลาง ยังมีข้อความแทรกกว่า

“... เรื่องต่อไปในชาติกลับไปเผือกหนึ่งมิได้ค้อกิน...”

๓๐ หอสมุดแห่งชาติ, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม ๖-๗ เลขที่ ๒๑๖ สมุดไทยดำ, เส้นดินสอขาว.

๓๑ หอสมุดแห่งชาติ, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม ๘, เลขที่ ๒๑๗, สมุดไทยดำ, เส้นดินสอขาว.

๓๒ พระราชพงศาวดารฉบับราชทัณฑ์เลขที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๔๕๘.

๓๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๒.

แสดงให้เห็นว่า ผู้คัดลอกได้ต้นฉบับมาไม่ครบ และข้อความที่ขาดหายไป ได้มีการแต่งเสริมขึ้นใหม่ ให้สมบูรณ์ ในคราวชำระพระราชพงศาวดารเมื่อ จ.ศ. ๑๔๕๗ (พ.ศ. ๒๓๗๘)

ลักษณะสำนวนภาษา เป็นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์กับ จ.ศ. ๑๓๑๖ สำหรับพระราชพงศาวดาร เลขที่ ๒๑๖ กลับเลียนมาก แต่ไม่เคยพิมพ์เลย

๒. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ จ.ศ. ๑๑๕๗

ฉบับนี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) พระราชพงศาวดารฉบับความพิศดาร มีบานแผ่นปกไว้ว่าชำระใน จ.ศ. ๑๑๕๗ (พ.ศ. ๒๓๗๘) ซึ่งตรงกับรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

เนื้อความ เริ่มตั้งแต่สร้างกรุงศรีอยุธยาใน จ.ศ. ๓๑๒ (พ.ศ. ๑๘๕๓) จนความถึงเจ้าพระยาโกษาเหล็ก รัชชนะพม่าที่ไทรโยค มีความแทรกกว่า

“... ยังขาดอยู่ ๒ สมุด แต่ศักราช เศษ...”^{๓๖}

๓๔ ข้อความที่เติมแล้วดูได้จาก พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๗-๑๖๘ ตั้งแต่ประโยค “พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระยาโกษาธิบดีท้าวพระยานายท้าวพว่ง... จนถึง... จึงให้พระยาเชษฐางแสนสะเรนนทสู ถัดพล ๑๕,๐๐๐ คน ทั้งหลายแต่งขางมารพล สรรพ และพรุ่งนี้เขาเราจะยกเข้ามาทัพอันยกออกมาดังนี้...”

๓๕ พันจันทนุมาศ (เจิม) นี้ในปลายรัชกาลที่ ๕ เป็นข้าราชการอยู่ในกรมเลขาธิการของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ต่อมาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ เป็น พระยาตรังภูษาภิบาล สันนิษฐานว่าพระยาตรังภูษาภิบาลคงได้ต้นฉบับของพระราชพงศาวดารฉบับนี้ มาจากเมืองนครศรีธรรมราช และได้มอบให้หอพระสมุดวชิรญาณ ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ จึงได้พระราชพงศาวดารฉบับนี้ว่า “ฉบับพันจันทนุมาศ” นี้ชื่อผู้มอบ คือ

พระเจ้าวรวงศ์เชอกรมหมื่นพิทยาลาภพิศนุมาศ เรื่องพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฟันฟู้วัฒนธรรม (พระนคร : โรงพิมพ์กมลประสิทธิ์ ๒๕๐๒), หน้า ๘๑-๘๘.

๓๖ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๕.

๓. ทวี
๔. ต้นฉบับที่
๕. ต้นฉบับ
๖. ได้เขียนกัน
๗. ข้นนอก
๘. การคัด
๙. พระเจ้า
๑๐. สมเด็จพระ
๑๑. คัดลอก
๑๒. ศักราช ๑
๑๓. มารช
๑๔. เดิมพระ
๑๕. ๑๖๐ (พ
๑๖. “
๑๗. คือ ท้าว
๑๘. สักให้เจ้า
๑๙. เพนเจ้า ก
๒๐. พระเจ้าท
๒๑. จา
๒๒. ความต่อ
๒๓. อาจแต่ง
๒๔. ยังไม่ตรา
๒๕. นัดสมัยส
๒๖. อยุธยาเป
๒๗. เจ้าวรวง
๒๘. สันนิษฐาน
๒๙. พชัย ผู้
๓๐. บขกร
๓๑. สักปา
๓๒. สมเด
๓๓. “ด้าน
๓๔. การ
๓๕. วิทยา
๓๖. พระ
(เจิม)

ที่ว่าขาดอยู่สองเล่มสมุดไทนน อาจจะมีหมายถึง
 ต้นฉบับที่ชำระในสมัยกรุงธนบุรี แต่ก็อาจจะหมายถึง
 ต้นฉบับที่แต่งขึ้นครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ
 ได้เช่นกัน^{๓๓} หลังจากข้อความที่แทรกขึ้นมาใน กิมา
 ขนนอกความ จ.ศ. ๑๐๔๔ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช
 สวรรคตเสีย จึงเห็นได้ว่าต้นฉบับที่แต่งครั้งสมเด็จพระ
 เจ้าบรมโกศคงจะสูญหาย เพราะเมื่อบรรคคของ
 สมเด็จพระนารายณ์ถึงตักถันถึง ๖ ปี เพราะมีหนังสือ
 คลอดจนปุมโหระบอกไว้แน่ชัดว่า สวรรคตเมื่อจุล-
 ศักราช ๑๐๕๐^{๓๔} หลังจากเหตุการณ์ที่สมเด็จพระ
 นารายณ์ สวรรคตแล้ว ก็เป็นเหตุการณ์ในรัชสมัยสม-
 เด็จพระเพทราชาและสมเด็จพระเจ้าเสือ จนถึง จ.ศ.
 ๑๐๖๐ (พ.ศ. ๒๒๔๑) จึงมีความแทรกอีกว่า

“...เพียงเท่านั้นเรื่องพระเพทราชาที่พระเจ้า-
 เสือ ทำไว้แต่ก่อน บัดนี้สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวมีรับ
 สั่งให้เจ้าพระยาพิพิธพิชัยกระทำเรื่อง พระนารายณ์
 เป็นเจ้า กับพระเพทราชาพระเจ้าเสือ พระเจ้าบรมโกศ
 พระเจ้าที่นั่งสุริยามรินทร์ นำศักราชถัดกันไป...”^{๓๕}

จากข้อความที่แทรกเข้ามา ทำให้ทราบว่า เนื้อ
 ความตอนต้นของพระราชพงศาวดาร เป็นสำนวนที่
 อาจแต่งขึ้น ในสมัยกรุงศรีอยุธยา และกรุงธนบุรี แต่
 ยังไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นรัชกาลใด ส่วนเนื้อความตง
 แต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์เป็นต้นมา จนเสียดวงศรี-
 อยุธยาเป็นสำนวนของเจ้าพระยา พิพิธพิชัย ซึ่งพระ-
 เจ้าวรวงศ์เชอกรมหมื่นพิทยาลาภพฤฒียากร ทรง
 สันนิษฐานว่าเป็นบุคคลเดียวกันกับ เจ้าพระยาเพชร-
 พิชัย ผู้เป็นประธานกรรมการชำระระเบียบพระราชพิช

^{๓๓} บุษกร ภายหลัง, “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา,”
 ศิลปากร ๑๒ (กรกฎาคม, ๒๕๑๑), หน้า ๕๐
^{๓๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ,
 “ตำนานหนังสือพระราชพงศาวดาร,” พระราชพงศาว-
 ดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ (พระนคร : คลัง
 วิทยา, ๒๕๑๖) หน้า ๒๒.
^{๓๕} พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ
 (เจิม), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๕.

ต่าง ๆ^{๔๐} ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาลงคร

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ จ.ศ.
 ๑๑๕๗ นมต้นฉบับ ตัวเขียน อยู่หลายฉบับ แต่เนื่อง
 จากห้องพระสมุดวชิรญาณ ได้ต้นฉบับมาไม่ครบชุด
 จึงไม่อาจทราบได้ว่า ต้นฉบับชุดที่ชำระกันใน พ.ศ.
 ๒๓๓๙ นั้น มีจำนวนกี่เล่มสมุดไทย แต่ที่ห้องพระ
 สมุดวชิรญาณรวบรวมไว้ได้มีฉบับต่าง ๆ ดังนคือ

๑. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ จ.ศ.
 ๑๑๕๗ หรือ ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) มอบให้หอพระ
 สมุดวชิรญาณ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ มี ๒๒ เล่ม สมุดไทย
 ตามลำดับ ขาดในระหว่างบ้างบางฉบับ บัจุบันเหลือ
 เพียง ๑๒ เล่ม

๒. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ จ.ศ.
 ๑๑๕๗ ฉบับที่ได้ต้นฉบับมาจากหอหลวง กรมเลขา-
 ธิการคณะรัฐมนตรีมอบให้หอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นจำนวน ๑๔ เล่มสมุดไทย เรียงตาม
 ลำดับ ตั้งแต่เล่มที่ ๑-เล่มที่ ๑๔ มีบานแผนกฉบับที่
 ชำระตลอดจนลายช้ออาลักษณ์ ผู้คัดตรวจทานเกือบ
 ทุกเล่ม

๓. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ จ.ศ.
 ๑๑๕๗ ฉบับที่ จำช่วงไฟประทิวัง (กองแก้ว) มอบ
 ให้หอพระสมุดในปี พ.ศ. ๒๓๕๓ มี ๒ เล่ม คือ เล่มที่
 ๑๒ และ ๑๓ มีบานแผนกบอกว่าชำระใน จ.ศ. ๑๑๕๗
 ทั้งสองเล่ม

๔. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ จ.ศ.
 ๑๑๕๗ ฉบับที่ พระวิเชียรธรรมคุณาธาร (โสทธิ) ให้
 หอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ๑ เล่ม

๕. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ จ.ศ.
 ๑๑๕๗ ฉบับที่หม่อมเจ้ารัตโนภาส บระทานหอพระสมุด
 วชิรญาณ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ ๖ เล่มสมุดไทย

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ จ.ศ.
 ๑๑๕๗ นี้ จะเป็นต้นฉบับในการชำระพระราชพงศาว-
 ดารครั้งต่อไป

^{๔๐} พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลาภพฤฒียากร, เรื่องเดียวกัน
 กัน, หน้า ๑๑-๑๔.

๓. พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน เป็นฉบับความพิศดาร มีต้นฉบับตัวเขียน อยู่ในห้องพระสมุดวชิรญาณ ครอบคลุมไทย ๔๑ ฉบับว่าเป็นพระราชพงศาวดารชุดที่สมบูรณ์ที่สุด และเป็นต้นฉบับจากหอหลวง ซึ่งกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีมอบให้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ มีบานแผ่น ระบุไว้ว่า ผู้ชำระเรียบเรียงคือ สมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน และสมเด็จพระกรมพระปรมานุชิตชิโนรส

เนื้อความตอนต้น เป็นเรื่องราวก่อนการสร้างกรุงศรีอยุธยา กล่าวถึงกษัตริย์เมืองเชียงราย อพยพหนีข้าศึกลงมาสร้างเมืองไตรตรังค์ ต่อมาเมืองท้าวแสนปม หรือพระเจ้าศิริไชย เชียงแสน สร้างเมืองเทพนคร และพระราชโอรส คือ พระเจ้าอู่ทองขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อมาได้ ๖ ปี ก็ย้ายเมืองลงมาสร้างกรุงศรีอยุธยา ในปีจุลศักราช ๗๑๒ (พ.ศ. ๑๘๕๓) และเนื้อความตั้งแต่การสถาปนากรุงศรีอยุธยาในปีจุลศักราช ๗๑๒ เป็นต้นมา คล้ายกับความในฉบับพื้นจันทนุมาศ และฉบับพิมพ์สองเล่ม เช่น ได้มีการเติมเรื่องที่ขาดไป ๒ เล่ม สมุดไทย ในฉบับพื้นจันทนุมาศด้วย ซึ่งได้แก่เรื่องราวในตอนปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และยังได้เพิ่มเติมเรื่องราวของราชทูตโกษาปานไปเจริญพระราชไมตรีที่ฝรั่งเศส สมเด็จพระเจ้าเสือทรงชกมวย เรื่องพันท้ายนรสิงห์ นอกจากนี้ยังชำระ และเรียบเรียงพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีรวม

๔๑ แผนกงานบริการหนังสือภาษาโบราณ ได้เรียกพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับราชหัตถเลขา (๑-๔๒) แต่จริงเป็นฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ เพราะมีบางแผ่นระบุว่า "... สมุหศักดิ์จุลศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะสัพทศ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกรมหาราชเจ้าบรมราชาธิบดี ... เถลิงพระที่นั่งคัสติหมหาปราสาท ทรงชำระเรื่องพระราชพงศาวดาร แล้วสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ผู้เป็นพระอุปัชฌาจารย์ แล้วพระเจ้าลูกเธอทรงพระนามสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ศรีสุตคชัตติยวงษ์ ผู้เป็นศิษย์ได้ชำระสอบเรื่อง ต้น ปลาย และเรียบเรียงสืบต่อลงมาครั้งหลังจนถึงแผ่นดินกรุงเทพมหานครซึ่งตั้งใหม่นี้ ..."

เข้าไปด้วย แล้วแต่งพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ คือ มาจนถึง ปี จ.ศ. ๑๑๕๒ (พ.ศ. ๒๓๙๓) ถึงนายบุญเรือง เผาตัว ททนาการเปรียญหลังเก้าชุดแจ้ง ๔๒ ส่วนเรื่องระยะเวลาที่แต่งนั้น เมื่อผู้แต่งได้ให้พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพื้นจันทนุมาศ (เจิม) เป็นหลักก็ต้องแต่งหลังจากปี จ.ศ. ๑๑๕๗ (พ.ศ. ๒๓๙๘) และจะต้องแต่งในรัชกาลที่ ๑ เพราะเหลือสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน ถึงแก่กรรมภายในต้นรัชกาลที่ ๒ และเนื่องจากข้อความในพระราชพงศาวดารสิ้นความใน จ.ศ. ๑๑๕๒ จึงอาจจะประมาณเวลาที่แต่งได้ว่าคงเริ่มเมื่อราว พ.ศ. ๒๓๕๐ ซึ่งในสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงมีพระชนม์พรรษา ยังทรงพระเยาว์มากคงจะไม่สามารถแต่งพระราชพงศาวดารได้ดังนั้น ผู้แต่งพระราชพงศาวดารฉบับนี้จึงควรเป็นสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพนองค์เดียว^{๔๓} หรืออีกกรณีหนึ่งสมเด็จพระพนรัตน์อาจจะชำระพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ธนบุรี จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ แต่ยังไม่เสร็จเรียบร้อย ดังนั้นสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสจึงทรงชำระต่อโดยที่เรื่องราวก่อนการสร้างกรุงศรีอยุธยาไว้ในตอนต้นซึ่งเห็นได้ว่าความตอนต้นเหมือนกับเนื้อความตอนต้นของพระราชพงศาวดาร สังเกตที่พระองค์ทรงขึ้นพันชั้ว พ.ศ. ๒๓๕๓^{๔๔} และอาจจะทรงชำระเรื่องทั้งหมดที่สมเด็จพระพนรัตน์ทำค้างไว้ ต่อมาจนจบความใน จ.ศ. ๑๑๕๗

๔๒ หอสมุดแห่งชาติ, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับราชหัตถเลขา เล่มที่ ๑-๔๒ สมุดไทยดำ, เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ (เพื่อความสะดวกแก่การค้นคว้า ในการอ้างอิงต่อไปนี้เรียกชื่อพระราชพงศาวดารฉบับนี้ ว่าฉบับพระราชหัตถเลขา ตามบัญชีของงานบริการหนังสือภาษาโบราณ)

๔๑ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๔๖ หน้า คำนำ ๑-๖. และ ศร อมาตยกุล, "ผู้แต่งหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม", ศิลปากร ๕ (มีนาคม, ๒๕๔๖) หน้า ๔๕-๕๐.

๔๔ หอสมุดแห่งชาติ, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส เล่มที่ ๑-๓๑ ไทยดำ, เส้นรง

ตามก
ตอนศ
และก
ในปีค
และก
ราชพ
ฉบับค
ของพ
พนรัตน์
จ.ศ. ๑
สาวค
บางค
แก่ไข
สมเด็จพระ
ยงชาด
จากกร
หน้า ๔
จนเม
เหมอง
ในรัช
เพราะ
พระร
รวมเร
พระบ
พงศา
ความ
๔๕ ไข
สม
สม
ไว้
๕๖ พ
เล
พร
เล
๕๖ พ
(

ตามความที่ปรากฏในบานแผ่นแก้วว่าพระองค์ทรงชำระ
 ตอนต้น และตอนปลายของพระราชพงสาวดารฉบับ
 และการชำระต้องทรงกระทำก่อนปี พ.ศ. ๒๓๕๘ เพราะ
 ในบัดนี้กล่าว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 และกรมหลวงวงษาธิราชสนิท ทรงช่วยกันชำระ พระ
 ราชพงสาวดารออกครั้งหนึ่ง โดยใช้พระราชพงสาวดาร
 ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์เป็นหลัก ดังนั้นเนื้อหาของ
 ของพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระ
 พนรัตน์ ตั้งแต่สร้างกรุงศรีอยุธยา จนจบความในปี
 จ.ศ. ๑๕๕๒ (พ.ศ. ๒๓๓๓) จึงเหมือนกับพระราชพง-
 สาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ยกเว้นสำนวนภาษา
 บางตอนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
 แก้ไขเพิ่มเติม หรือตัดออก^{๔๕} และเนื้อหาของฉบับ
 สมเด็จพระพนรัตน์ที่เป็นตัวเขียนเล่มที่ ๓๒ เลขที่ ๓๒
 ยังขาดหายไปหลายตอน ซึ่งเนื้อหาของขาดไปนั้นได้
 จากฉบับพระราชหัตถเลขา (ฉบับตัวพิมพ์) เล่ม ๒
 หน้า ๓๔๗-๓๕๓ แต่ส่วนใหญ่แล้ว สำนวนภาษา ตลอด
 เนื้อหาของพระราชพงสาวดารทั้งสองฉบับจะ
 เหมือนกันเกือบทั้งหมด เช่นกล่าวถึงเรื่องราวเหตุการณ์
 ในรัชสมัยของสมเด็จพระอินทราชาที่ ๒ เหมือนกัน^{๔๖}
 เพราะนอกจากพระราชพงสาวดารทั้งสองเล่มนี้แล้ว
 พระราชพงสาวดารความพิศดารฉบับอื่นๆ จะกล่าว
 รวมเรื่องราวตอนนั้น เป็นเหตุการณ์อยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระ
 พระบรมไตรโลกนาถ เพียงรัชกาลเดียว^{๔๗}
 อนึ่งเป็นที่เข้าใจกันมาช้านานว่า พระราช-
 พงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ เป็น
 ความฉบับเดียวกับพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา
^{๔๕} เช่นคำว่า กเพชร, แต่งการณปนกิจ พระอารมณในฉบับ
 สมเด็จพระพนรัตน์ ส่วนฉบับพระราชหัตถเลขาพระบาท-
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแก้เป็นศพ, แต่งตั้ง
 ไว้โดยสมควร, พระราชหฤทัย เป็นต้น
^{๔๖} พระราช พงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถ-
 เลขา (ตัวเขียน) เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๑ เลขที่ ๑ และ
 พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (ตัวพิมพ์)
 เล่ม ๑, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๒-๑๒๔.
^{๔๗} พระราช พงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ
 (เจิม) หน้า ๑๔-๑๖

ฉบับพิมพ์สองเล่ม หรือฉบับหมอบรัดเลย์ แต่เมื่อนำ
 ข้อความของฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ที่เป็นตัวเขียนมา
 เปรียบเทียบกับฉบับพิมพ์สองเล่มแล้ว จะเห็นได้ว่าแม้
 ข้อความตอนต้นตั้งแต่สร้างกรุงศรีอยุธยาในปี จ.ศ.
 ๑๑๒ ถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทั้งเนื้อ
 ความและสำนวนเกือบจะเหมือนกัน แต่สำนวนจะเริ่ม
 ต่างกันมาก ตั้งแต่จุดศักราช ๑๐๕๕ (พ.ศ. ๒๒๗๖)
 เป็นต้นมา จนถึงสมัยกรุงธนบุรีตอนต้นรัชกาล ซึ่ง
 สำนวนที่ต่างกันนั้นจะเห็นได้จากข้อความในพระราช
 พงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ที่เป็น
 ตัวเขียน กล่าวไว้

“ลศักราชได้ ... ๑๐๕๕ ปีฉลู เบญจศก ณ
 เดือน ๕ วัน ขำทุลละอองรุฬพระบาทใหญ่ผู้อยู่ยัง
 ปวง มีเสนาบดีเป็นประธานกับทั้งสมเด็จพระสังฆราช
 ราชาคณะประชุมพร้อมกันถึงวันศุภวารดิถีพิชัยมงคล
 มหามหุติฤกษ์ จึงกระทำการปราบดาภิเษก อัญเชิญ
 สมเด็จพระมหาอุปราชกรมพระราชวังบวร เสด็จขึ้น
 ผ่านพิภพไพศวรรยาริบัติด้วยฉวยราชสมบัติ ณ พระที่
 นังวิมานรัตยา ในพระราชวังบวรสถานฝ่ายหน้าขึ้นสืบ
 ต่อไป...”^{๔๘}

ส่วนพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพิมพ์
 สองเล่มกล่าวว่า

“... ลศักราช ๑๐๕๕ ปีฉลู เบญจศก เดือนห้า
 ขำราขการทั้งปวงมีเสนาบดีเป็นประธาน และพระสงฆ์
 ราชาคณะพร้อมกัน ณ วันศุภวารดิถีพิชัยมงคลฤกษ์ จึง
 กระทำพิธีปราบดาภิเษกสมเด็จพระมหาอุปราช กรม-
 พระราชวังบวรสถานมงคล ขึ้นผ่านพิภพด้วยฉวยราชสมบัติ
 ในวิมานรัตนมหาปราสาทพระราชวังหน้า...”^{๔๙}

เนื้อหาของพระราชพงสาวดารทั้งสองฉบับนี้จะ
 เหมือนกันเกือบทั้งหมดอีก ตั้งแต่ปี จ.ศ. ๑๑๓๒ (พ.ศ.

^{๔๘} หอสมุดแห่งชาติ, พระราชพงสาวดารฉบับพระราช-
 หัตถเลขา เล่ม ๒๕ เลขที่ ๒๕, สมุดไทยดำ, อักษรไทย
 เถื่อนง.
^{๔๙} แด่นบซ์ บรัดเลย์ (ผู้พิมพ์), พระราชพงสาวดารฉบับ
 พิมพ์สองเล่ม เล่ม ๒ (พระนคร : โรงพิมพ์บ่อมคลอง
 บางหลวง, ๒๕๐๖), หน้า ๔๖๘.

๒๓๑๒) เป็นต้นไปจนกระทั่งพระราชพงศาวดารฉบับ สมเด็จพระพนรัตน์ ที่เป็นตัวเขียน จบความในปี จ.ศ. ๑๑๕๒ (พ.ศ. ๒๓๑๓) ส่วนในพระราชพงศาวดารฉบับ พิมพ์สองเล่ม มีความต่อไปจนถึงปี จ.ศ. ๑๑๕๔ (พ.ศ. ๒๓๑๕)

จากการเปรียบเทียบข้อความในตอนกลางและ ตอนท้ายของพระราชพงศาวดารทั้งสองฉบับแล้ว ทำให้ทราบว่าพระราชพงศาวดาร ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ที่เป็นตัวเขียนนั้น เป็นคนละฉบับหรือคนละสำนวนกับ พระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์สองเล่ม

นอกจากนี้พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ที่ตัวเขียน ยังไม่ใช้ความฉบับเดียวกับพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ที่ตัวพิมพ์ต่าง ๆ อีกด้วย ซึ่งฉบับตัวพิมพ์เหล่านี้ได้แก่

๑. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่ประดิษฐานที่วัดสุทัศน์ฯ (องค์การคำของคุรุสภา : ๒๕๐๔)

๒. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (คลังวิทยา, ๒๕๐๕)

๓. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน (บรรณาการ, ๒๕๑๕)

๔. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน (คลังวิทยา, ๒๕๑๕)

เพราะพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาทั้ง ๔ ฉบับ ดังกล่าว มีเนื้อความเหมือนในพระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์สองเล่ม ตั้งแต่เริ่มสร้างกรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ ผิดกันแต่ตัวสะกด และความเล็กน้อยเท่านั้น ดังนั้นจึงอาจจะกล่าวได้ว่า พระราชพงศาวดารทั้ง ๔ ฉบับ เป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพิมพ์สองเล่มซึ่งมีตำนานและความบางตอนแตกต่างไปจากพระราชพงศาวดาร ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ซึ่งมีต้นฉบับตัวเขียนในหอพระสมุดวชิรญาณ จึงอาจจะกล่าวได้ว่าพระราชพงศาวดาร ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ต้นฉบับ

จากหอหลวงที่แท้จริงนั้น ยังไม่ได้มีการตีพิมพ์เผยแพร่เลย

๔. พระราชพงศาวดารกรุงสยาม

พระราชพงศาวดารกรุงสยาม ฉบับนี้ มีต้นฉบับตัวเขียนอยู่ที่ห้องสมุดบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน โดย นาย J. Hurt Hayes เป็นผู้มอบให้ เมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๔๘ (พ.ศ. ๒๔๕๑) กรมศิลปากร ได้ถ่ายไมโครฟิล์ม มาทั้งหมด ๓๐ เล่ม ต้นฉบับที่ถ่ายมานั้นเขียนด้วยหมึกดำในสมุดฝรั่ง จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าคัดลอกมาจากต้นฉบับเดิมอีกทีหนึ่ง เพราะปรากฏว่ามีบอกล้อมสมุดไทยไว้ด้วยคือ เรียงลำดับตั้งแต่เล่ม ๑ ไปจนถึง ๓๐

ตอนต้นของพระราชพงศาวดาร มีบ้านแพนบกไว้ว่า "วันที่ ๕๗๒ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๖๕ ปีเถาะ นพศก เพลาค่ำเสด็จออก ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ล้นเกล้าฯ กรมพระราชวังบวรฯ ถวายเฝ้า "

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ซึ่งดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรขณะนั้น เป็นผู้ส่วนราชการพระราชพงศาวดารฉบับนี้จนทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกด้วย และในตอนท้ายของสมุดไทย เล่ม ๑ ได้มีบ้านแพนบกแทรกมาอีกว่า "ศุภมศก จุลศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะฉฬภศก สมเด็จพระบรมมหาราชเจ้าอยู่หัวผ่านถวัลราช ณ กรุงเทพฯ ทวารวดีศรีอยุธยา เสด็จพระที่นั่งดุสิต มหาปราสาท ทรงชำระพระราชพงศาวดาร ตั้งแต่พระรามาธิบดีศรีอยุธยา ลำดับกษัตริย์ลงมา ๑๑ องค์ ถึงพระไชยราชาจนกับขุนวรวงศา แม่ศรีสุดาจันทร์ฆ่าเสีย แล้วทรงสาวดยกทัพมาถึงแล้วกลับคืนไป พระมหาจักรพรรดิให้เตรียมกองทัพไปเมืองลาว..."

จบเล่ม ๑ แต่เพียงนี้

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เข้าใจได้ว่าพระราชพงศาวดารกรุงสยามนี้ได้ชำระโดยอาศัยพระราชพงศาวดารฉบับ จ.ศ. ๑๑๕๗ เป็นหลักเช่นกัน เนื้อความตอนต้นแต่

๕๐ พงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม, (พระท้าวแก้วหน้า, ๒๕๐๗), หน้าก้านา.

ต่างไป
สุวรรณ
กุมาร
กับควา
พระเจ้า
พงศา
แผ่นดิน
พงศา
ว่าทัก
ไปฝรั่ง
ชกมวย
ราชพง
กรุงศรี
ปลาย
๑๑๕๖
ชกทัพ
ราชพง
นี้ผิดกัน
ฉบับไม่
พระสุ
คือ
พระองค์
เมือ พ.
ของยา
อุทอง
ขุนวร
ให้อา
ความใ
พงศา
อาจจะ
๕๐ พ.
๒๕
๕๐ ไร่
๕๐ ไร่
๕๐ ไร่

เผยแพร
ต้นฉบับ
เอน โดย
วันที่ ๓๑
ศิลปการ
ฉบับหลาย
เนียรฐาน
ปรากฏ
งแต่เดิม
นแผน
บเกาะ
รดิพทาน
จพระเ
ตำแหน่ง
ระพระ
ทสมเด็จพระ
ของสมเด็จพระ
ศกมศักดิ์
รรวมฤ
รุงเทพ
ปราสาท
บดศรี
พระไช
เย แต่
กรพรรดิ
งศาสดา
ดารฉบับ
ต้นแรก
พระนคร

ต่างไปจากฉบับอื่น ๆ ออกกล่าวถึง เรื่องการสร้างเมือง
สุวรรณภูมิ (สุวรรณโลก) เรื่องพระร่วงอรุณราช-
กุมาร เมืองสุวรรณโลก และเรื่องอื่นๆ ซึ่งมีส่วนคล้าย
กับความในพงศาวดารเหนือ^{๕๑} และเนื้อความตั้งแต่
พระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยา กลายกับพระราช-
พงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เรื่อยมาจนถึง
แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ เนื้อความในพระราช-
พงศาวดารฉบับเริ่มต่างออกไปคือ มีเรื่องหลวงสรศักดิ์
วิวาทกับเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ เรื่องราชทูตโกษาปาน
ไปฝรั่งเศส เรื่องพันท้ายนรสิงห์ เรื่องพระเจ้าเสือทรง
ชกมวย^{๕๒} เป็นต้น ซึ่งความตอนนี้จะเหมือนกับพระ-
ราชพงศาวดารฉบับพิมพ์สองเล่ม จนกระทั่งเสีย
กรุงศรีอยุธยาในปี จ.ศ. ๑๑๒๕ ส่วนเนื้อความตอน
ปลาย เริ่มตั้งแต่สมัยเจ้าพลายชุมพล จนถึง จ.ศ.
๑๑๔๖ (พ.ศ. ๒๓๑๒๗) ตอนที่พระเจ้าอู่ทองให้แองแซะ
ยกทัพกลับไปอู่ทองครั้ง^{๕๓} เหมือนข้อความในพระ-
ราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)
ซึ่งคัดกันแต่ความเล็กน้อย และการใช้ราชาศัพท์เท่านั้น
พระราชพงศาวดารกรุงสยามนอกจากจะมีต้น
ฉบับไม่ใคร่พิมพ์แล้ว ยังมีต้นฉบับตัวเขียนอยู่ในห้อง
พระสมุทวชิรญาณเท่าที่พบในเวลานี้ ๒ เล่มสมุดไทย
คือ
๑. พงศาวดารเมืองสุวรรณโลก เลขที่ ๕๕
พระองค์เจ้าลักษณวดี ประธานหอพระสมุทวชิรญาณ
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ ซึ่งมีบานแผนก ตลอดจนเรื่องราว
ของยาธรรมราช สร้างเมืองสุวรรณภูมิ พระเจ้า-
อู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยาในปี จ.ศ. ๑๑๒๒ จนกระทั่งถึง
ขุนรวงษาธิราช เจ้าแผ่นดินกับแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์
ให้เอาขอดฟ้าไปประหารชีวิตทั่วโลกพญา เหมือนกับ
ความในพระราชพงศาวดารกรุงสยาม แต่ตัวอักษรใน
พงศาวดารเมืองสุวรรณโลกนั้นค่อนข้างลบลบเลือน และ
อาจจะเป็นฉบับที่คัดลอกต่อมาจากที่หนึ่ง

๕๑ พระราชพงศาวดารกรุงสยาม (พระนคร : วังบูรพา,
๒๕๐๗), หน้า ๑-๒๑.
๕๒ เรื่องเดียวกัน, ๔๘๕-๕๖๖.
๕๓ เรื่องเดียวกัน, ๗๕๓.

๒. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม ๑
เลขที่ ๑๕๖ มีบานแผนกแทรกขึ้นมาหลายเรื่อง ซึ่งเป็น
ลักษณะเฉพาะของพระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับ
เดียว และมีข้อความตั้งแต่เริ่มสร้างกรุงศรีอยุธยาเหมือน
กัน แต่ความในเล่มนี้จบตอนที่พระศรีศิลป์เป็นขบถ
และถูกจับประหารชีวิต ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักร-
พรรดิ

ดังนั้นเอกสารทั้งสองเล่มนี้อาจเป็นพระราชพง-
ศาวดารความเดียว กับพระราชพงศาวดารกรุงสยาม
ฉบับบริติชมิวเซียม แต่ต่างชุดกัน จึงอาจสันนิษฐานได้
ว่าพระราชพงศาวดารกรุงสยามนี้อาจมีต้นฉบับตัวเขียน
อยู่ในห้องพระสมุทวชิรญาณ แต่ไม่ ได้รวมกันเป็นหมวด
หมู่ ถูกจัดอยู่ในบัญชีต่างกัน เช่น บัญชีพงศาวดาร
เหนือ และบัญชีพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และโดย
เฉพาะเมื่ออยู่ในกลุ่มของพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาแล้วก็
ยากที่จะแยกได้ออกว่า เล่มใดเป็นความของพระราช
พงศาวดารฉบับใด

นอกจากพระราชพงศาวดารทั้ง ๔ ฉบับ ซึ่งมี
บานแผนกระบุไว้แน่ชัดว่าชำระในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแล้ว ยังมีพระราช
พงศาวดารอีก ๒ ฉบับ ซึ่งมีความเก่า และน่าจะชำระ
ขึ้นก่อน หรือในรัชสมัยอื่นได้เช่นกัน คือ

๑. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระ-
จักรพรรดิพงศ์ (จาด)

๒. พระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์สองเล่ม

๑. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับจักร-
พรรดิพงศ์ (จาด)

มีต้นฉบับอยู่ในห้องพระสมุทวชิรญาณ ซึ่งต้น
ฉบับจารลงในใบลานเป็นอักษรไทยเส้นหมึก มีทั้ง
หมัด ๑๗ ผูก ตามบัญชีของงานบริการหนังสือภาษา
โบราณเรียกว่า พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา คัมภีร์
ใบลาน เลขที่ ๑-๑ ผูก ๑-๑๗ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่ง
ว่า พระราชพงศาวดารฉบับเมืองเพชรบุรี เพราะได้ต้น
ฉบับมาจากเมืองเพชรบุรี^{๕๔} โดยนายจัตรา บุตรพระ-

๕๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ,
“ตำนานหนังสือพระราชพงศาวดาร”, เรื่องเดียวกัน,
หน้า ๑๑

จักรพรรดิพงศ์ (จาด) เป็นผู้มอบให้หอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ โดยอุทิศในนามของพระจักรพรรดิพงศ์ พระราชพงศาวดารฉบับนี้จึงมีชื่อว่า พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด)^{๕๕}

เนื้อความในพระราชพงศาวดาร เริ่มตั้งแต่สร้างกรุงศรีอยุธยาในปี จ.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๑๘๕๓) และจบลงในปี ๑๐๘๕ (พ.ศ. ๒๒๘๑) ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเชษฐาธิราช หรือพระเจ้าท้ายสระ ข้อความส่วนใหญ่ตรงกับพระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์สองเล่ม นอกจากเรื่องราวตั้งแต่ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นต้นไปจนสิ้นความ ต่างไปจากพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ หลายแห่งเช่นเรื่องเจ้าฟ้าราม เจ้าฟ้าทองได้ส่งชาวเพชรบุรี ๓๐๐ คน ไปคอยชมทำร้ายสมเด็จพระนารายณ์ ขณะเสด็จออกพิธอำพวยที่ตำบลชุกชี ในปี จ.ศ. ๑๐๒๕ (พ.ศ. ๒๒๐๖) เป็นต้น นอกจากนั้นเรื่องราวในรัชสมัยพระเพทราชา และสมเด็จพระเจ้าเสือก็มีตำนานต่างออกไป และมีลักษณะค่อนข้างรวบรัด และตัดความลงมาก

เนื่องจากความตอนต้นของพระราชพงศาวดารคล้ายกับพระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์สองเล่มจึงทำให้เข้าใจว่าจะแต่งในสมัยรัตนโกสินทร์ แต่ คร. นิธิเอียวศรีวงศ์ ให้นิพนธ์ฐานไว้ในเรื่อง "ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ ในพระราชพงศาวดารอยุธยา" ว่าความตอนปลาย ของพระราชพงศาวดารฉบับนี้ ซึ่งต่างไปจากพระราชพงศาวดารพิศดารฉบับอื่น ๆ นั้น น่าจะเขียนขึ้นภายใต้ความอุปถัมภ์ของราชวงศ์ บ้านพลหลวง เพราะให้ข้อมูลเกี่ยวกับอยุธยาตอนปลายใกล้เคียงกับหลักฐานชั้นต้นอื่นๆ โดยเฉพาะเรื่องบั้งไฟขลุ่ยและสวรรค์ของพระนารายณ์ และเหตุการณ์ต่อมา ยกเว้นรัชกาลพระเจ้าเสือ เหมือนหลักฐานชั้นต้นอื่นๆ^{๕๖} อย่างไรก็ตามเมื่อไม่ปรากฏหลักฐานระบุไว้ว่าพระราช-

^{๕๕} ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘ เล่มที่ ๘ (พระนคร, องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๗), หน้า ๑๐๒
^{๕๖} นิธิ เอียวศรีวงศ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑-๑๐.

พงศาวดารฉบับนี้เขียนขึ้นเมื่อใด จึงอาจสันนิษฐานอย่างกว้าง ๆ ว่าอาจเขียนขึ้นระหว่างปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ก็ได้

ในห้องพระสมุดวชิรญาณ ยังมีพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ที่เป็นสมุดไทยดำเส้นแรง เลขที่ ๑๖๔ เล่ม ๒๑ ซึ่งมีเนื้อความเหมือนในฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) ที่เป็นใบลาน แสดงให้เห็นว่านอกจากพระราชพงศาวดารฉบับนี้จะมีการจารึกลงบนใบลานแล้ว ยังมีการบันทึกลงในสมุดไทยดำด้วย

๒. พระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์สองเล่ม

เป็นพระราชพงศาวดารฉบับความพิศดาร และมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าฉบับหมอบรัดเลย์ เนื่องจากนายแพทย์ แคนบิช บรัดเลย์ (Dr. Danbeach Bradley)^{๕๗} มิชชันนารีชาวอเมริกัน เป็นผู้พิมพ์เผยแพร่จนเป็นที่รู้จัก เมื่อ จ.ศ. ๑๒๒๕ (พ.ศ. ๒๔๐๖)^{๕๘} ในรัชกาลที่ ๔ และเนื่องจากพิมพ์เย็บเล่มเป็น ๒ เล่มจบ จึงเรียกว่าพระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์สองเล่ม

ผู้พิมพ์ได้อ้างไว้ในหน้าคำนำ ว่าได้ให้พระศรีสุนทรโวหาร (พิศ) พระอัครราชเลขาช่วยชำระตรวจสอบว่าถูกต้องแล้ว และต้นฉบับที่ตีพิมพ์มี ๓๑ เล่มสมุดไทย^{๕๙} จึงน่าจะเห็นว่า การพิมพ์พระราชพงศาวดารฉบับนี้เป็นความประสงค์ของทางราชสำนัก เพราะมีฉันทพระอัครราชเลขาไม่กล้าช่วยชำระพระราชพงศาวดารซึ่งเป็นเอกสารหวงห้ามสมัยนั้น และทว่าต้นฉบับที่ตีพิมพ์มี ๓๑ เล่มสมุดไทย แสดงว่าต้นฉบับนี้ได้คัดลอกมาจากอีกต่อหนึ่ง เพราะในเนื้อความของพระราชพงศาวดารทั้งสองเล่มบอกข้อความจบเล่มสมุดไทยที่

^{๕๗} นายแพทย์ แคนบิช บรัดเลย์ ได้เข้ามาในเมืองไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๗ และถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ เป็นมิชชันนารีผู้หนึ่งที่น่าเวทียาการแสนใหม่เข้ามาเผยแพร่และทำคุณประโยชน์ในกับประเทศไทยมาก เช่นกัน คุณจร สุขพานิช, "หมอบรัดเลย์ และมิชชันนารีอเมริกัน" ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยบางกอก (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ประสานมิตร, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๘-๑๓๒.

^{๕๘} แคนบิช บรัดเลย์, เรื่องเดียวกัน, หน้าคำนำ
^{๕๙} เรื่องเดียวกัน.

เล่มเรียง
แสดงว่า
พงศาว
ว่าได้ทั้ง
พ
รวมพระ
๑.
กรุงเก่า
๒
๓
พิศดาร
๔
๕
๑๑
๕
๕
เรื่องมอ
พิมพ์รวม
๕
มเนื้อหา
อยุธยา,
กรุงรัตน
๑๕๕๘ (๑
ออกทำ
ออกไป
ที่
๕
นั้น ถ้า
ค้นกรงเ
ปริบูรณ์
ปรมาณู
๒๕๕๓)
รัตนโก
แดง แ
พระราช
งานม
๖ "พระ
เล่ม
หน้า

บัญชี
กรุงศรี
พงศา
เลข ๑๖๕
รพร
นอกจาก
นในลา
องเล
ร และ
จากน
diey)๕๑
เป็นค
รัชกาล
จึงเร
พระ
เรวส
เล่ม
พงศา
ก เพราะ
ราช
๕๑
ธา
ฉบับ
งพระ
ดไทย
องไทย
๕๑๖
มา
ชน
อเมริกัน
เรวส
๒๕๑๑

เล่มเรียงตามลำดับจนความจบในสมุดไทยเล่มที่ ๔๒ แสดงว่า ต้นฉบับที่พิมพ์คัดลอกความในพระราชพงศาวดารที่เป็นต้นฉบับเดิม ๔๒ เล่มสมุดไทย รวมไว้ได้ทั้งหมด ๓๑ เล่มสมุดไทย.

พระราชพงศาวดารเล่มนี้มีลักษณะเป็นการพิมพ์รวมพระราชพงศาวดาร ๕ เรื่องเข้าด้วยกันคือ

๑. พระราชพงศาวดารลำดับพระเจ้าแผ่นดินกรุงเก่าสังเขป
๒. พระราชพงศาวดารสังเขปจบบริบูรณ์
๓. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับความพิสดาร
๔. พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี
๕. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาล

ซึ่งจะเห็นรอยต่อของพระราชพงศาวดารทั้ง ๕ เรื่องอย่างชัดเจนในฉบับพิมพ์สองเล่ม และจากการพิมพ์รวมเรื่องดังกล่าวทำให้พระราชพงศาวดารฉบับนี้มีเนื้อหาครอบคลุม ตั้งแต่สมัยก่อนการสร้างกรุงศรีอยุธยา, สมัยกรุงศรีอยุธยา, สมัยกรุงธนบุรี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ความจบลงในปี จ.ศ. ๑๑๕๕ (พ.ศ. ๒๓๓๕) ตอนที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้เจ้าพระยามรราชยกกองทัพออกไปเมืองทวาย

ส่วนเรื่องเกี่ยวกับผู้แต่ง และระยะเวลาที่แต่งนั้น สำหรับเรื่องพระราชพงศาวดารลำดับพระเจ้าแผ่นดินกรุงเก่าสังเขป และพระราชพงศาวดารสังเขปจบบริบูรณ์ เป็นที่ทราบแน่นอนว่า สมเด็จพระปรมานุชธิธิไนรศ เป็นผู้แต่ง เมื่อ จ.ศ. ๑๒๑๒ (พ.ศ. ๒๓๙๓) ส่วนเรื่องราวเกี่ยวกับสมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์นั้น ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง และวันเวลาที่แต่ง แต่ถ้าเปรียบเทียบสำนวนจะเห็นว่ามีส่วนคล้ายกับพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและธนบุรีฉบับพันจันทนุมาศ^{๖๐} และพระราชพงศาวดารฉบับพระจักร-

^{๖๐} "พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี," ประชุมพงศาวดารเล่ม ๕๐ (พระนคร : องค์กรการศึกษาคูรุสภา, ๒๕๑๒), หน้า ๑-๑๐๖.

พรดิพงษ์ (จาต) และสำนวนและเนื้อความเกือบจะเหมือนกัน พระราชพงศาวดารกรุงสยามต่างกันเฉพาะความตอนปลายคือ พระราชพงศาวดารกรุงสยามจบในปี จ.ศ. ๑๑๔๖ ส่วนในฉบับพิมพ์สองเล่มมีความต่อไปจนถึงปี จ.ศ. ๑๑๕๕ สำหรับพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ที่เป็นตัวเขียน กับฉบับพิมพ์สองเล่มนั้น ได้กล่าวแล้วว่าต่างฉบับ หรือต่างสำนวนกัน กล่าวคือสำนวน ในฉบับพิมพ์สองเล่มนั้นค่อนข้างจะกระชับ ไม่มีพรรณาวาไรขยายความเหมือนในฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ จึงอาจจะประเมินระยะเวลาที่แต่งได้อย่างกว้างๆ ว่าพระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์สองเล่ม อาจเรียบเรียงขึ้นภายหลัง พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และกรุงธนบุรีฉบับพันจันทนุมาศ (จ.ศ. ๑๑๕๓) และพระราชพงศาวดารกรุงสยาม (จ.ศ. ๑๑๑๕) และน่าจะแต่งขึ้นก่อนพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ที่เป็นตัวเขียน เพราะฉบับสมเด็จพระพนรัตน์มีการขยายความ และชำระสำนวนในสมัยปลายอยุธยา และต้นสมัยธนบุรีใหม่

ในห้องพระสมุดวชิรญาณยังมีพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่มสำนวน และเนื้อความเหมือนกับพระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์สองเล่ม เท่าที่พบขณะนี้มี ๒ ชุด คือ

๑. ชุดที่ได้ต้นฉบับมาจากหอหลวง กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ได้มอบให้เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ต้นฉบับที่ได้มานี้ไม่ครบชุด มีเฉพาะ ๑๔ เล่มสมุดไทย^{๖๑} คือตั้งแต่เล่มที่ ๓๐-๔๒ เรียงตามลำดับ ต้นฉบับที่ได้มานี้ เป็นสมุดไทยดำเส้นดินสอขาว อาลักษณ์ผู้เขียนคือ นายแปลก เนื้อความในเล่มที่ ๓๐ เริ่มตั้งแต่พวกจันทนุมาศไปทำลายพระมณฑปพระพุทธบาท จนจบความในเล่ม ๔๒ ตอนที่พระยามรราช ยกทัพไปเมืองทวาย ซึ่งเป็นเหตุการณ์ใน จ.ศ. ๑๑๕๕ (พ.ศ. ๒๓๓๕)
๒. ชุดที่ได้ต้นฉบับมาจากทายาทหลวงตรีภัก

^{๖๑} ได้แก่ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา เลขที่ ๕๕ เล่ม ๓๐-เลขที่ ๖๕ เล่ม ๔๒ ในบัญชีพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขาเล่ม ๑ ของงานบริการหนังสือภาษาโบราณ

วิทร ซึ่งมอบให้หอสมุดแห่งชาติ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ มีจำนวน ๕ เล่ม สมุดไทย^{๖๒} ตั้งแต่เล่ม ๖ ถึง เล่ม ๔๑ ขาดในระหว่างหลายเล่ม ต้นฉบับที่ได้มานั้นเป็นสมุดไทยคำเดินดินสอขาว เนื้อความในเล่ม ๖ เริ่มตั้งแต่เสียดชาวจันทบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา นนทบุรี ให้แก่ข้าศึกพญาตะแวง และในเล่มที่ ๔๑ เนื้อความจบในจ.ศ. ๑๑๕๔ (พ.ศ. ๒๒๑๕) ตอนที่พระยายมราชยกทัพไปตีทวาย

พระราชพงสาวดารอยุธยาที่ชำระในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

มีอยู่ฉบับเดียวคือ พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ซึ่งเป็นพระราชพงสาวดารฉบับความพิสดารที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และกรมหลวงวงษาธิราชสนิท ทรงช่วยกันชำระ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๘ ดังมีหลักฐานในพระราชหัตถเลขาที่พระองค์ พระราชทานไปยังเซอร์จอห์นบาวริง ราชทูตอังกฤษ^{๖๓} เมื่อวันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๘ ว่า “...ข้าพเจ้ากับน้องชายข้าพเจ้าคือ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ผู้มีอำนาจเต็มฝ่ายเราคนหนึ่ง ซึ่งได้รับแต่งตั้งเมื่อ เดือนเมษายน ให้ปรึกษากับท่านในพระนครนี้ กำลังพยายามเตรียมแต่ตั้งดำเนินกรงสยามอันถูกต้อง จำเดิมแต่สร้างกรุงศรีอยุธยาโบราณเป็นราชธานี เมื่อปี ค.ศ. ๑๓๕๐ นั้น กับทั้งพงสาวดารพระราชวงศ์ของเราให้พิสดารยิ่งกว่าที่ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงมาให้ท่านคราวนี้...”^{๖๔} และในการชำระพระราชพงสาวดารครั้งนั้นพระองค์ได้ทรงกล่าวถึงการใช้หลักฐานว่า

๖๒ ได้แก่พงสาวดารกรุงศรีอยุธยาความพิสดาร เล่มที่ ๑๔, ๑๕, ๑๘, ๑๙, และ ๘๑-๘๕ ในบัญชีพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่ม ๒ ของงานบริการหนังสือภาษาโบราณ
๖๓ เซอร์จอห์น บาวริง ราชทูตอังกฤษที่เข้ามาเจริญพระราชมิตรและขอทำสนธิสัญญาทางการค้ากับไทย และประสบความสำเร็จในการทำสนธิสัญญาบาวริง เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๘.
๖๔ พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, รวมครั้งที่ ๔ (สมเด็จพระปิยะสวสดีดิถีวันวิเศษ) โปรดให้พิมพ์ในปี ๒๔๑๓), หน้า ๑๖

“... ในเบื้องต้นเราจะเลือกคัดเอาเหตุการณ์ที่พอฟังเป็นจริงได้ จากหนังสือกฎหมายไทยโบราณ และพงสาวดารเขมรทั้งหลาย กับทั้งคำบอกเล่าแต่ท่านผู้เฒ่าอันเป็นที่เคารพและควรเชื่อถือได้ ซึ่งเราเคยได้ฟังมาแล้วด้วย หนังสือซึ่งเราเตรียมเรียบเรียงและแก้ไขอยู่บัดนี้ ความยังไม่เต็มบริบูรณ์เท่าที่เราจะพึงพอใจ...”^{๖๕}

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาต้นฉบับที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงใช้ในการชำระ เห็นว่าเป็นพระราชพงสาวดาร ความเดียวกับฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ต้นฉบับตัวเขียน และถ้าจะสังเกตจากลายพระหัตถ์ที่ทรงแก้ไขระหว่างเล่มที่ ๒๔ เล่มที่ ๘-๑๑ เล่มที่ ๔๒ เล่มที่ ๑๐๗^{๖๖} แล้วจะเห็นว่าพระองค์แก้ไขแต่แก้ไขคำ และสำนวนบางแห่ง หรือเพิ่มเติม และตัดคำบางคำทิ้งเท่านั้น ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขเรื่องใหม่ทั้งหมด ดังนั้นจึงทำให้พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาเหมือนกับฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน มีต่างกันที่สำนวนซึ่งรัชกาลที่ ๕ ทรงแก้ไขใหม่แล้วเท่านั้น

หรือออกประการหนึ่งพระองค์อาจจะไม่ทรงมีเวลาเพียงพอที่จะนำสำนวนที่ทรงชำระแล้วนั้น มาเรียบเรียงแต่งเป็นพระราชพงสาวดารสำนวนใหม่ ดังจะเห็นได้จากพระราชปรารภของพระองค์ในจดหมายฉบับที่เจ้านันว่า “...ขอได้โปรดผ่อนผันเวลาให้บ้างให้ยกพอสมควรแก่การ เพราะว่าเราจะทำการเรียบเรียงความเช่นนั้นทุก ๆ วันไปไม่ได้ ด้วยกิจธุระของเรามีหลายอย่าง บางเวลาก็ต้องว่างเว้นไปมากอยู่...”^{๖๗} ด้วยเหตุนี้พระราชพงสาวดารที่ทรงชำระนั้นจึงไม่แตกต่างกันต้นฉบับที่ชำระเท่าใดนัก

๖๕ เรื่องเดียวกัน.
๖๖ หอสมุดแห่งชาติ, พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา เล่มที่ ๒๔ เล่มที่ ๘๖-๑๑๗ เล่มที่ ๔๒ เล่มที่ ๑๐๗, สมุดไทยฉบับต้นฉบับที่ชำระ.
๖๗ พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑

ใน
ที่
๑๒ พ.
(พ.ศ. ๒
๕๔
๕๕
๕๖
๕๗
๕๘
๕๙
๖๐
๖๑
๖๒
๖๓
๖๔
๖๕
๖๖
๖๗
๖๘
๖๙
๗๐
๗๑
๗๒
๗๓
๗๔
๗๕
๗๖
๗๗
๗๘
๗๙
๘๐
๘๑
๘๒
๘๓
๘๔
๘๕
๘๖
๘๗
๘๘
๘๙
๙๐
๙๑
๙๒
๙๓
๙๔
๙๕
๙๖
๙๗
๙๘
๙๙
๑๐๐
๑๐๑
๑๐๒
๑๐๓
๑๐๔
๑๐๕
๑๐๖
๑๐๗
๑๐๘
๑๐๙
๑๑๐
๑๑๑
๑๑๒
๑๑๓
๑๑๔
๑๑๕
๑๑๖
๑๑๗
๑๑๘
๑๑๙
๑๒๐
๑๒๑
๑๒๒
๑๒๓
๑๒๔
๑๒๕
๑๒๖
๑๒๗
๑๒๘
๑๒๙
๑๓๐
๑๓๑
๑๓๒
๑๓๓
๑๓๔
๑๓๕
๑๓๖
๑๓๗
๑๓๘
๑๓๙
๑๔๐
๑๔๑
๑๔๒
๑๔๓
๑๔๔
๑๔๕
๑๔๖
๑๔๗
๑๔๘
๑๔๙
๑๕๐
๑๕๑
๑๕๒
๑๕๓
๑๕๔
๑๕๕
๑๕๖
๑๕๗
๑๕๘
๑๕๙
๑๖๐
๑๖๑
๑๖๒
๑๖๓
๑๖๔
๑๖๕
๑๖๖
๑๖๗
๑๖๘
๑๖๙
๑๗๐
๑๗๑
๑๗๒
๑๗๓
๑๗๔
๑๗๕
๑๗๖
๑๗๗
๑๗๘
๑๗๙
๑๘๐
๑๘๑
๑๘๒
๑๘๓
๑๘๔
๑๘๕
๑๘๖
๑๘๗
๑๘๘
๑๘๙
๑๙๐
๑๙๑
๑๙๒
๑๙๓
๑๙๔
๑๙๕
๑๙๖
๑๙๗
๑๙๘
๑๙๙
๒๐๐

การฉ้อฉล และ...
แต่ท่าน...
คอยได้...
วิจัยและ...
จะพึง...
ระบาท...
การระ...
กับฉบับ...
เกิดจาก...
บท ๑๖...
งค...
และ...
ลงแก้...
ศาวดาร...
ระบาท...
กาลที่ ๕...
จึงมีเวลา...
มาเรือ...
จึงจะเห็น...
ฉบับ...
งให้ยก...
ยงความ...
ายออก...
วยเทศ...
งไปจาก...
/ชยา...
ดไทย...
แมน...
น, หน...

เนื้อความของ พระราชพงศาวดารฉบับพระราช-
หัตถเลขา เริ่มตั้งแต่สร้างกรุงศรีอยุธยา ในปี จ.ศ.
๑๖๒ พ.ศ. (๑๘๕๓) และจบความในปี จ.ศ. ๑๑๕๒
(พ.ศ. ๒๓๓๓) ซึ่งเหมือนกับฉบับสมเด็จพระพนรัตน์
ที่เป็นตัวเขียน สำหรับต้นฉบับที่มลายูพระราชหัตถเลขา
ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หอพระสมุด
วชิรญาณหอมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕, ๒๔๕๐ จำนวน ๒๒
เล่มสมุดไทย^{๖๕} เป็นสมุดไทยดำ เส้นรง และต้นฉบับ
ที่ขอมานเป็นฉบับหลวง ปรากฏชื่อ อาดกษัตริย์จำลอง
๓ คน คือนายเหมน นายหมอน และนายอิน ซึ่งส่วน
ใหญ่ นายอินจะเป็นผู้จำลอง สำหรับอาดกษัตริย์นั้น อาจ
เป็นอาดกษัตริย์ในสมัยรัชกาลที่ ๑ เพราะมีชื่อปรากฏใน
จดหมายเหตุอาดกษัตริย์รัชกาลที่ ๑^{๖๕} และถ้านายอินผู้
จำลองพระราชพงศาวดารฉบับนี้เป็นคนเดียวกับนายอิน
อาดกษัตริย์ในรัชกาลที่ ๑ แล้ว ย่อมแสดงให้เห็นว่าต้น
ฉบับที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชำระ
นี้อาจจะเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ หรือรัชกาลที่ ๒
ส่วนผู้แต่งพระราชพงศาวดารที่เป็นต้นฉบับ อาจจะ
เป็นสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน

เนื่องจากมีลายพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงแก้ไขข้อความที่ปรากฏอยู่ในต้นฉบับ
จึงเรียกพระราชพงศาวดารฉบับนี้ว่า พระราชพงศาว-

^{๖๕} หอสมุดแห่งชาติ, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
เล่มที่ ๘๖ เล่มที่ ๘๗ - เล่มที่ ๑๐๗ เล่มที่ ๔๒ สมุดไทยดำ,
เส้นรง.
^{๖๕} จดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์กรุงรัตน-
โกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ ๒ (พระอรรถชาชาเธอพระองค์เจ้า
สายสวลีกรมหมื่น กรมขุนสุทธสาสนานาถ โปรดให้พิมพ์ในงาน
พระศพสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้ามาลินี นพดารา
ศิริรักษาพรรณวดี กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา เมื่อปี
พ.ศ. ๒๔๖๘), หน้า ๖๔

ดาร์ฉบับนี้ว่า พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถ-
เลขา ส่วนในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา
ที่เป็นตัวพิมพ์นั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ
ยาดำรงราชานุภาพทรงชำระต่อมาจนถึง จ.ศ. ๑๑๗๑
(พ.ศ. ๒๓๕๒) สันความเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธ-
ยอดฟ้าจุฬาโลกสวรรคต และได้ทรงวินิจฉัยเรื่องต่างๆ
ในพระราชพงศาวดารอธิบายแทรกไว้ด้วย

บทส่งท้าย

กล่าวโดยสรุป พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
ความพิศดารที่มีต้นฉบับตัวเขียนอยู่ในห้องพระสมุด
วชิรญาณมีทั้งหมด ๙ ส่วน และพระราชพงศาวดาร
ความย่อ (จ.ศ. ๑๐๘๒) อีก ๑ ส่วน รวมเป็น ๑๐ ฉบับ
หรือ ๑๐ ส่วน เนื้อความในแต่ละฉบับแตกต่างกันไม่
มากนัก และในบางฉบับคล้ายคลึงกันมาก เนื่องจากได้
ถูกใช้เป็นที่ต้นฉบับชำระกันต่อมา และในบรรดา
พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาความพิศดาร ซึ่งมีหัง
หมด ๒๔๘ เล่ม ก็ไม่สามารถที่จะจัดให้เข้าชุด ได้ครบ
หมดทุกเล่ม เพราะเอกสารสูญหายไปหลายครั้งด้วยกัน
เอกสารที่ได้รับคนมาก ไม่ครบชุด ทำให้ไม่ทราบว่ต้น
ฉบับเดิมมีกี่เล่มสมุดไทย เนื้อความในพระราชพงศาว
ดารเริ่มเขียน และจบลงเมื่อใด และพระราชพงศาวดาร
ส่วนใหญ่ไม่มีบานแฉกบอกไว้ว่าเป็นฉบับใด จึงยาก
ที่จะสังเกตในการแยกชุดพระราชพงศาวดารเหล่านั้น
และถ้าหากไม่มีลักษณะเฉพาะของพระราชพงศาวดาร
ฉบับหนึ่งๆ ให้เป็นที่สังเกตแล้ว ก็ไม่อาจจะระบุลงไป
ให้แน่นอนตายตัวลงไปว่า เล่มใด อยู่ในชุดใด หรือ
ฉบับใด เพราะจะทำให้เกิดความผิดพลาดในการสืบ
เปลี่ยนชุดได้ และอาจจะมีผลกระทบต่อการศึกษาใน
ประวัติศาสตร์ ในเวลาต่อไป.